

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

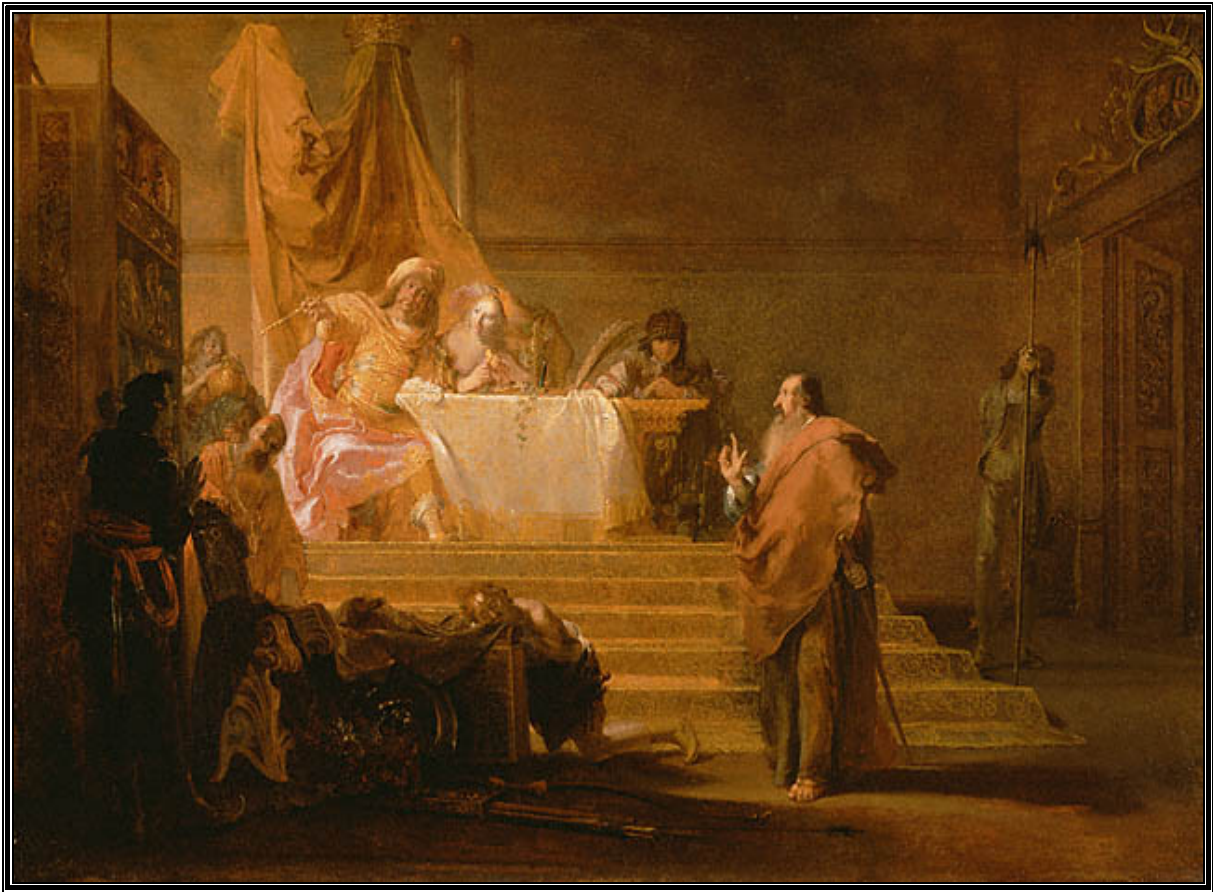
ΘΕΜΑ:

«Κίνητρα του Πλουτάρχου στο πολιτικό σύγγραμμα
Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι»

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΟΥΠΙΑΣΗΣ

A.M.: 234

ΕΠΟΠΤΗΣ: ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Ο Σόλων μπροστά στο βασιλιά Κροίσο.

Nikolaus Knüpfer (1650-1652)

“οί μὲν ἰδιώταις συνόντες αὐτοὺς ἐκείνους ποιοῦσιν ἑαυτοῖς ἀλύπους καὶ ἀβλαβεῖς καὶ προσηνεῖς, ὁ δ’ ἄρχοντας ἤθος ἀφαιρῶν μοχθηρὸν ἢ γνώμην ἐφ’ ὃ δεῖ συγκατευθύνων τρόπον τινὰ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖ καὶ τὸ κοινὸν ἐπανορθοῦται, ᾧ πάντες διοικοῦνται”

Πλουτάρχου, *Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*, 778 d

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Cuvigny = Cuvigny, M., “Le philosophe doit surtout s’ entretenir avec les grands – Notice”, στο: *Plutarque, Oeuvres morales*. Tome 11, 1e partie. Paris 1984, 1-13.

SVF = *Stoicorum Veterum Fragmenta*, von Arnim J. (ed.), Stuttgart 1964, vol. I & III.

Usener = *Epicurea*, Usener H. (ed.), Roma 1963.

B.Σ. = *Βίοι σοφιστῶν*, Φλάβιου Φιλόστρατου.

Δ.Λ. = *Διογένους Λαερτίου, Περί βίων, δογμάτων καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων*.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΒΑΣΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ (Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι):

Plutarque: Oeuvres morales. Tome 11, 1e partie, Cuvigny M. (ed.), Paris 1984.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....8-11

I. ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΚΑΙ
Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ *ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟΙΣ*
ΗΓΕΜΟΣΙ ΔΕΙ ΤΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ ΔΙΑΛΕΓΕΣΘΑΙ.....12-25

1. Οι πολιτικές πραγματείες του Πλουτάρχου: γενικά χαρακτηρι-
στικά και κατηγορίες.....12-15
2. Η σχέση φιλοσοφίας και εξουσίας στα πολιτικά συγγράμματα
του Πλουτάρχου.....15-25
 - 2.1. Ο Πλούταρχος και το παραδοσιακό «μοτίβο» της συνεργασίας με-
ταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας.....15-17
 - 2.2. Η ιδιαιτερότητα του *Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλό-
σοφον διαλέγεσθαι*.....17-25
 - 2.2.1. Η αυτοαναφορικότητα της φιλοσοφίας στο *Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς*
ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι.....17-19
 - 2.2.2. Οι συμβουλές του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους στο *Περί τοῦ*
ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι.....20-25

II. ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΣΤΟ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟΙΣ ΗΓΕΜΟΣΙ ΔΕΙ ΤΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ ΔΙΑΛΕΓΕΣΘΑΙ: Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ ΤΗΣ.....26-32

1. Μεθοδολογικές διευκρινίσεις.....26-27
2. Η πλατωνική ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο *Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*...27-30
3. Η ανάγκη συμπληρωματικής ερμηνείας των κινήτρων του Πλουτάρχου στο *Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*.....30-32

III. ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΣΤΟ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟΙΣ ΗΓΕΜΟΣΙ ΔΕΙ ΤΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ ΔΙΑΛΕΓΕΣΘΑΙ: ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.....33-52

1. Ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο *Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι* με βάση συγχρονικά πραγματολογικά δεδομένα.....33-38
 - 1.1. Γενικά.....33

1.2. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για ανιδιοτελή συνεργασία με την εξουσία και οι σχέσεις διανόησης και εξουσίας στο τέλος του 1 ^{ου} και στις αρχές του 2 ^{ου} μ.Χ. αιώνα.....	34-38
2. Ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο <i>Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι</i> σε διακειμενικό φιλοσοφικό επίπεδο.....	38-47
2.1. Γενικά.....	38-39
2.2. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για συμμετοχή στα κοινά ως απάντηση στον απολιτικό σοφό της επικούρειας φιλοσοφίας.....	39-41
2.3. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για συμμετοχή στα κοινά ως απάντηση σε απολιτικές πτυχές της στωικής φιλοσοφίας.....	41-45
2.4. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για ανιδιοτελή συνεργασία με την εξουσία ως απάντηση σε υλιστικές στωικές αντιλήψεις για τη συνεργασία φιλοσοφίας και εξουσίας.....	46-47
3. Ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο <i>Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι</i> με βάση την πολιτική δραστηριότητά του.....	48-52
3.1. Γενικά.....	48
3.2. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για συμμετοχή στα κοινά ως προβολή της προσωπικής του πολιτικής δραστηριοποίησης.....	49-51
3.3. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για ανιδιοτελή συνεργασία με την εξουσία ως προβολή της προσωπικής του ακεραιότητας κατά τη συνεργασία του με τη ρωμαϊκή εξουσία.....	51-52

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....53-54

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....55-58

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σχέση του Πλούταρχου με την πολιτική είναι ένα σύνθετο και ως εκ τούτου δυσεπισκόπητο ζήτημα, καθώς το σύνολο σχεδόν του ογκώδους έργου του Χαιρωνέα συγγραφέα διαπερνάται από ένα σταθερό και ισχυρό ενδιαφέρον για τον πολιτικό βίο και εν γένει για την κοινή και δημόσια σφαίρα. Στους *Βίους Παραλλήλους*, π.χ., η παρουσίαση των προσώπων της ελληνορωμαϊκής ιστορίας τα οποία διακρίθηκαν κατά τον Πλούταρχο λόγω των ηθικών αρετών τους, γίνεται πάντα σε ένα πλαίσιο δημόσιο και ευρύτερα πολιτικό, ποτέ καθαρά ατομικό. Δεν είναι τυχαίο ότι όλοι οι Έλληνες και Ρωμαίοι που βιογραφούνται, είτε κατείχαν κάποιο δημόσιο αξίωμα (π.χ. βασιλείς, στρατηγοί) είτε το πεδίο δράσης τους ήταν αποκλειστικά δημόσιο και ευρύτερα πολιτικό (π.χ. ρήτορες). Τα ηθικά *exempla* που συγκεντρώνει ο Πλούταρχος στους *Βίους* ουσιαστικά αποκτούν το κύρος τους και την αυθεντία τους χάρη σε αυτή τη δημόσια και ευρύτερα πολιτική διάστασή τους. Τα *Ἠθικά*, εξάλλου, εκφράζουν στο μεγαλύτερο μέρος τους μια επιθυμία του Πλούταρχου ευρύτερα πολιτική, να παρέμβει και να βελτιώσει διάφορες πλευρές του δημόσιου βίου και της κοινωνίας. Αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό όχι μόνο από τις αμιγώς πολιτικές, αλλά και από τις πολλές ηθικοδιδακτικές και γενικότερου ή ειδικότερου παιδαγωγικού χαρακτήρα πραγματείες που περιέχονται σε αυτό το κομμάτι του έργου του.

Ο κύριος παράγοντας που ενέπνευσε στον Πλούταρχο αυτό το ένθερμο ενδιαφέρον για τα πάσης φύσεως κοινά ήταν οπωσδήποτε η πλατωνική φιλοσοφία. Ο Πλούταρχος, όπως κάθε συνεπής πλατωνικός φιλόσοφος, ήταν πλήρως πεπεισμένος ότι έχει καθήκον να προσφέρει ενεργά τις υπηρεσίες του στην κοινωνία, ώστε να βελτιωθεί ο ατελής εμπειρικός και υλικός κόσμος και να εξομοιωθεί με τον τέλειο κόσμο των *Ἰδεῶν* και του *Ἀγαθοῦ*, όπως ακριβώς οραματιζόταν και ο Πλάτων στην *Πολιτεία* του. Αυτά, βέβαια, τα πλατωνικά κίνη-

τρα των πολιτικών ενδιαφερόντων του Πλουτάρχου δεν είναι εμφανή σε όλο το έργο του εξίσου. Οι αντιλήψεις του, άλλωστε, για την πολιτική δεν διαμορφώθηκαν αποκλειστικά από την πλατωνική φιλοσοφία (επηρεάστηκαν σαφώς και από την πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη και γενικά του Περίπατου) και, πέραν τούτου, ο ίδιος κράτησε σε ορισμένα σημεία της πολιτικής του φιλοσοφίας ήπιες έστω αποστάσεις από τον Πλάτωνα. Τα αμιγώς, όμως, πολιτικά συγγράμματά του, αυτά δηλαδή στα οποία ασχολείται με την πολιτική καθ' αυτήν και τα οποία κατά κάποιο τρόπο αποτελούν για μας μια έκθεση του πολιτικού του προγράμματος (αν και όχι αυστηρά συστηματοποιημένη), έχουν ως βάση τους την πλατωνική πολιτική φιλοσοφία και αποδεικνύουν έτσι ότι αυτή είναι η αρχική και κινητήρια δύναμη της γενικότερης πολιτικής σκέψης του.

Αυτός ο πολιτικός πλατωνισμός του Πλουτάρχου είναι ακόμα σαφέστερος σε μια υποκατηγορία των πολιτικών συγγραμμάτων του, σε αυτά δηλαδή που προωθούν και υποστηρίζουν τη συνεργασία της φιλοσοφίας με την εξουσία: στο *Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι* και στο *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον*. Και στα δύο αυτά μικρά σε έκταση και πιθανότατα ημιτελή πολιτικά πονήματά του ο Πλούταρχος, παρότι είναι πολύ φειδωλός στις αναφορές του στον Πλάτωνα, έχει σαφέστατα ως εκκίνησή του την θεμελιώδη πλατωνική πολιτική αρχή που διατυπώνεται στην *Πολιτεία*, ότι πρέπει να συνεργαστεί η φιλοσοφία με την εξουσία, ώστε να συνδεθεί ο εμπειρικός κόσμος με τον υπερβατικό κόσμο των *Ἰδεῶν* και να πραγματωθεί έτσι το όραμα της ιδανικής κοινωνίας.

Όσο απαραίτητο, πάντως, είναι να γνωρίζουμε αυτά τα πλατωνικά κίνητρα της πολιτικής σκέψης του Πλουτάρχου ώστε να την ερμηνεύσουμε και να την κατανοήσουμε σωστά, εξίσου αναγκαίο είναι να μπορούμε μέσα σε αυτή την ερμηνευτική διαδικασία να τους δίνουμε την αξία και το βάρος που τους αναλογεί. Ο Πλούταρχος, ειδικά στα δύο ομόθεμα πολιτικά συγγράμματα που αναφέρθηκαν παραπάνω (για τη συνεργασία φιλοσοφίας και εξουσίας), έχει μεν σαφέστατα σαν πρότυπό του την *Πολιτεία* του Πλάτωνα, αλλά αυτή είναι

μόνο η βάση και η εκκίνηση της σκέψης του, είναι το πρώτο κίνητρο που τον ωθεί στη συγγραφή. Ο τρόπος με τον οποίο υποστηρίζει την πλατωνική θέση περί συνεργασίας φιλοσοφίας και εξουσίας, τα επιχειρήματα που επιστρατεύει, καθώς και η έμφαση που δίνει επιλεκτικά σε ορισμένες πτυχές του ζητήματος, είναι στοιχεία που υπερβαίνουν αυτό το αρχικό κίνητρο και που δεν μπορούν να εξηγηθούν πλήρως ή ικανοποιητικά από αυτό. Εδώ βέβαια πρέπει να αναλογιστούμε ότι ο Πλούταρχος υποστηρίζει μεν ένα σταθερό και αμετάθετο πολιτικό και ευρύτερα φιλοσοφικό δόγμα, όχι, όμως, σε ένα επίπεδο υπερχρονικό ούτε μέσα σε ένα *vacuum*, αλλά μέσα σε πολύ συγκεκριμένες κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες. Πέραν τούτου, βρίσκεται σε μια διαρκή διακειμενική αντιπαράθεση με τις υπόλοιπες φιλοσοφικές σχολές της αρχαιότητας, ενώ την ίδια στιγμή προσπαθεί να εντυπώσει και τις προσωπικές του εμπειρίες μέσα στη φιλοσοφική του σκέψη. Όλοι αυτοί οι παράγοντες συνεπάγονται για την ερμηνευτική πράξη ότι το πλατωνικό υπόβαθρο του Πλουτάρχου είναι αναγκαίο, αλλά όχι και υποχρεωτικά επαρκές για να κατανοήσουμε τη σκέψη του και τα επιχειρήματά του, πολλά από τα οποία μπορεί κάλλιστα να προέρχονται από ερεθίσματα που ξεπερνούν κατά πολύ τα όρια της πλατωνικής φιλοσοφίας. Ο τρόπος, συνεπώς, με τον οποίο το αρχικό θεωρητικό και φιλοσοφικό κίνητρο συνδιαλέγεται με άλλους εξωτερικούς παράγοντες, έχει εξίσου μεγάλη σημασία με αυτό το ίδιο το κίνητρο.

Όπως αναφέρθηκε λίγο παραπάνω, η αξιοποίηση του πλατωνικού υποβάθρου της πολιτικής σκέψης του Πλουτάρχου πρέπει να είναι λελογισμένη κυρίως στις δύο μικρές πραγματείες του που αφορούν τη συνεργασία της φιλοσοφίας με την εξουσία. Αυτό, όμως, ισχύει περισσότερο για το *Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*, στο οποίο και επικεντρώνεται η παρούσα εργασία. Σε αυτό το μικρό σύγγραμμα αποδεικνύεται ότι η χρησιμοποίηση μόνο του πλατωνικού μοντέλου δεν μας προσφέρει επαρκείς και πλήρεις απαντήσεις για τα ερωτήματα τα οποία τίθενται, και ειδικότερα για τους λόγους οι οποίοι ωθούν τον Πλούταρχο να απευθύνει συμβουλές προς τους φιλοσόφους

όσον αφορά τη συνεργασία τους με την εξουσία. Αντίθετα, αυτό το ζήτημα φωτίζεται πολύ καλύτερα μέσα από τη χρησιμοποίηση διάφορων συγχρονικών, διακειμενικών και αυτοβιογραφικών δεδομένων ως ερμηνευτικών εργαλείων.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ο βασικός στόχος της παρούσας εργασίας είναι να καταδείξει τις ερμηνευτικές ιδιαιτερότητες του *Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*, και να εξαγάγει ορισμένα συμπεράσματα όσον αφορά τα κίνητρα του Πλουτάρχου σε αυτό το σύγγραμμα, αλλά και γενικότερα όσον αφορά την επάρκεια της πλατωνικής φιλοσοφίας ως ερμηνευτικού μέσου για μια ορθή και σφαιρική κατανόηση των ιδεών του πάνω στο ζήτημα της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας.

Ι. ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΚΑΙ Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟΙΣ ΗΓΕΜΟΣΙ ΔΕΙ ΤΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ ΔΙΑΛΕΓΕΣΘΑΙ.

1. Τα πολιτικά συγγράμματα του Πλουτάρχου: γενικά χαρακτηριστικά και κατηγορίες

Παρότι η πολιτική και γενικότερα ο δημόσιος βίος αποτελούν, όπως είδαμε και στην Εισαγωγή, μια βασική συνιστώσα σχεδόν όλων των έργων του Πλουτάρχου, πολύ λίγα από αυτά μπορούν να χαρακτηριστούν αμιγώς πολιτικά. Από τα δεκάδες συγγράμματα που περιλαμβάνονται στα *Ἠθικά* μόνο τέσσερα έχουν περιεχόμενο αποκλειστικά πολιτικό¹: τα *Πολιτικά παραγγέλματα*, το *Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον*, το *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον* και το *Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*².

Πέρα από τον μικρό αριθμό τους, τα πολιτικά συγγράμματα του Πλουτάρχου χαρακτηρίζονται και από την έλλειψη συστηματικής πολιτικής σκέψης. Και στα τέσσερα είναι σαφές ότι ο Πλούταρχος δεν επιδιώκει την έκθεση κάποιας αυστηρῆς και δογματικῆς πολιτικῆς θεωρίας ούτε την αποκρυστάλλωση

¹ Στα *Ἠθικά* συγκαταλέγεται και ένα πέμπτο πολιτικό σύγγραμμα, το *Περὶ μοναρχίας, ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας*. Πιθανότατα, ὅμως, δεν ἔχει γραφτεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πλούταρχο και γι' αὐτὸ δεν το λαμβάνουμε ὑπ' ὄψιν στην παρούσα επισκόπηση τῶν πολιτικῶν του συγγραμμάτων. Για τὴν ἀμφίβολη πατρότητα τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ βλ. και Zecchini (2002) 191· Aalders & de Blois (1992) 3387.

² Στο ἐξῆς για λόγους συντομίας τὸ σύγγραμμα αὐτὸ θα δηλώνεται στο κυρίως κείμενο και στις υποσημειώσεις με τὴ συντομογραφία *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* (κατὰ μετάφραση τῆς λατινικῆς συντομογραφίας *Maxime cum principibus* που χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὴν ξενόγλωσση φιλολογικὴ ἔρευνα).

κάποιου πολιτικού προγράμματος. Ειδικά από τα *Πολιτικά παραγγέλματα* και το *Εἰ πρεσβυτέρω πολιτευτέον* καταλαβαίνουμε ότι στόχος του είναι κυρίως να εκφράσει τις σκέψεις, τους προβληματισμούς και τις ιδέες του ή να προσφέρει τις συμβουλές του για πρακτικά ζητήματα της πολιτικής δραστηριότητας και του δημόσιου βίου, έχοντας πάντα ως οδηγό του τις προσωπικές του εμπειρίες και τις συγκεκριμένες πολιτικές συνθήκες της εποχής του. Υπάρχει δηλαδή μια προσπάθεια να προσεγγιστούν τα διάφορα πολιτικά ζητήματα όχι από αφηρημένη και θεωρητική οπτική γωνία, αλλά μέσα από την πρακτική και καθημερινή προβληματική τους. Οπωσδήποτε ο Πλούταρχος είναι επηρεασμένος από πολιτικές θεωρίες, κατεξοχήν από την πλατωνική, και είναι δυνατόν να ανιχνεύσουμε πολλές θεωρητικές αρχές και παραδοχές πίσω από την ποικίλη περιπτωσιολογία την οποία συναντούμε στα πολιτικά του συγγράμματα. Όπως, όμως, και σε πολλά άλλα συγγράμματα των *Ἠθικῶν*, έτσι και σε αυτές τις περιπτώσεις δείχνει μια προτίμηση στην πρακτική και εφαρμοσμένη φιλοσοφία.

Αφήνοντας κατά μέρος τα γενικά χαρακτηριστικά των πολιτικών συγγραμμάτων του Πλουτάρχου και παρατηρώντας τα ιδιαίτερα γνωρίσματά τους, διαπιστώνουμε ότι μπορούν να χωριστούν σε δύο κατηγορίες βάσει κυρίως του περιεχομένου τους, αλλά και του πλαισίου μέσα στο οποίο τοποθετείται η πολιτική μέσα σε αυτά³. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τα *Πολιτικά παραγγέλματα* και το *Εἰ πρεσβυτέρω πολιτευτέον*. Και στα δύο ο Πλούταρχος πραγματεύεται ζητήματα και προβλήματα που αφορούν την τοπική αυτοδιοίκηση των Ελλήνων μέσα στο ρωμαϊκό αυτοκρατορικό πλαίσιο και δίνει πρακτικές συμβουλές για την αντιμετώπισή τους⁴. Ένα κοινό χαρακτηριστικό τους, συνεπώς, είναι και το ότι περιορίζουν την πολιτική στα στενά όρια της ελληνικής πόλης του τέλους του 1^{ου} αι. μ.Χ. και των αρχών του 2^{ου}. Η πολιτική νοείται από τον Πλούταρχο σε

³ Γι' αυτό το διαχωρισμό των πολιτικών συγγραμμάτων του Πλουτάρχου σε κατηγορίες βλ. και Zecchini (2002) 191.

⁴ Πρβ. Zecchini (2002) 191· Aalders (1982) 7· Aalders & de Blois (1992) 3387. Αναλυτική αναφορά στα συγγράμματα αυτής της κατηγορίας υπάρχει στον Jones (1971) 110-121.

αυτά τα δύο συγγράμματα σαν μια δραστηριότητα καθημερινή και προσιτή, η οποία διεξάγεται και πραγματοποιείται σε ένα πλαίσιο οικείο και άμεσο.

Στη δεύτερη κατηγορία μπορούμε να κατατάξουμε το *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον* και το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*. Το γνώρισμα που συνδέει αυτά τα δύο συγγράμματα και που τα διαχωρίζει σαφώς από τα δύο προηγούμενα, είναι το «μοτίβο» της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας⁵. Ο Πλούταρχος, αφήνοντας κατά μέρος τις πρακτικές συμβουλές, προσπαθεί πλέον να προωθήσει μια καθαρά φιλοσοφική ιδέα στο χώρο της πολιτικής, την ανάγκη δηλαδή να συναναστραφούν οι φιλόσοφοι με τους ἄρχοντες και οι ἄρχοντες με τους φιλόσοφους, ώστε να αποκτήσει η εξουσία έναν περισσότερο ηθικό χαρακτήρα. Το πλαίσιο, εξάλλου, μέσα στο οποίο νοείται η πολιτική από τον Πλούταρχο σε αυτά τα δύο συγγράμματα είναι αρκετά διαφορετικό απ' ό,τι στην πρώτη κατηγορία. Ήδη η χρήση της λέξης *ἡγεμών* στους τίτλους δείχνει σαφέστατα ότι ο Πλούταρχος δεν αναφέρεται πλέον στους ντόπιους ἄρχοντες, αλλά στους ανώτερους ή και ανώτατους φορείς της ρωμαϊκής εξουσίας⁶. Η πολιτική, συνεπώς, έχει πλέον ένα λιγότερο τοπικό χαρακτήρα.

Αυτή η διάκριση των πολιτικών συγγραμμάτων του Πλουτάρχου σε κατηγορίες βάζει μια σαφή μεθοδολογική «τάξη» στην πολιτική του σκέψη και μας βοηθά να την κατανοήσουμε σε όλες τις διαφορετικές πτυχές της. Το κυριότερο, όμως, είναι ότι καταδεικνύει την πλήρη και σφαιρική αντίληψη που έχει ο Πλούταρχος για την πολιτική κατάσταση της εποχής του. Παρότι είναι στενά συνδεδεμένος με τον τόπο του, τη Χαιρώνεια, την ίδια στιγμή είναι ρεαλιστής και α-

⁵ Ο Zecchini (2002) 191, υποστηρίζει ότι πιθανότατα τα δύο αυτά συγγράμματα συναποτελούσαν μια πραγματεία.

⁶ Είναι αλήθεια, βέβαια, ότι ο Πλούταρχος σε κανένα από τα δύο αυτά συγγράμματα δεν αναφέρεται ευθέως και ρητά στις ρωμαϊκές αρχές. Όπως παρατηρεί, ωστόσο, ο Cunygn (6) οι όροι που χρησιμοποιεί για να προσδιορίσει τους ανθρώπους της εξουσίας (π.χ. ἄρχοντες, ἡγεμόνες, δυνατοί), δηλώνουν κατά την αυτοκρατορική εποχή γενικά τους Ρωμαίους αξιωματούχους ή και τον ίδιο τον αυτοκράτορα. Τα ιστορικά παραδείγματα, εξάλλου, τυράννων, συγκλητικών ή στρατηγών που χρησιμοποιεί ο Πλούταρχος (π.χ. *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*: 778 e Απολλόδωρος-Φάλαρις-Διονύσιος, 777 a Σκιπίων Αιμιλιανός-Περικλής-Κάτων ο νεότερος), υποδηλώνουν ότι και οι ἄρχοντες προς τους οποίους απευθύνεται σε αυτά τα δύο συγγράμματα, βρίσκονται σε ανώτερα ή και ανώτατα κλιμάκια της εξουσίας (βλ. σχετικά Cunygn 6 και 30).

ποδέχεται και την παρουσία της ρωμαϊκής εξουσίας⁷. Με άλλα λόγια, αναγνωρίζει την διττή διάσταση που αναγκαστικά έχει η πολιτική και γενικά ο δημόσιος βίος στην εποχή του.

2. Οι σχέσεις φιλοσοφίας και εξουσίας στα πολιτικά συγγράμματα του Πλουτάρχου.

2.1. Ο Πλούταρχος και το παραδοσιακό «μοτίβο» της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας.

Η δεύτερη κατηγορία των πολιτικών συγγραμμάτων του Πλουτάρχου, αυτή δηλαδή που περιλαμβάνει το *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον* και το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, έχει απασχολήσει την έρευνα σε πολύ μικρότερο βαθμό απ' ό,τι πρώτη, κυρίως λόγω της αρκετά περιορισμένης έκτασης και των δύο παραπάνω συγγραμμάτων⁸. Ωστόσο, παρουσιάζει και αυτή μεγάλο ενδιαφέρον από πολλές μάλιστα απόψεις, και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί ένα μέρος της πολιτικής σκέψης του Πλουτάρχου τόσο ακατέργαστο ή επιφανειακό όσο ίσως φαίνεται εκ πρώτης όψεως.

Το γνώρισμα αυτής της δεύτερης κατηγορίας των πολιτικών συγγραμμάτων του Πλουτάρχου που έχει ίσως αξιολογηθεί λιγότερο από κάθε άλλο, είναι η στενή σχέση της με μια μακρά λογοτεχνική παράδοση. Ο Πλούταρχος, τόσο με το *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον* όσο και με το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, στην πραγματικότητα ανακυκλώνει το «μοτίβο» της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας, το οποίο εμφανίζεται διαχρονικά και σε ποικίλες εκδοχές στην ελληνορωμαϊκή λογοτεχνία, κατά κανόνα μάλιστα όταν η εξουσία συγκεντρώνε-

⁷ Για τον ρεαλιστικό και συμβιβαστικό απέναντι στη ρωμαϊκή εξουσία χαρακτήρα της πολιτικής σκέψης του Πλουτάρχου βλ. Aalders (1982) 11 κ.ε., 26-7, 54-7.

⁸ Zecchini (2002) 191.

ται σε ένα άτομο (βασιλιά, τύραννο ή αυτοκράτορα)⁹. Ήδη π.χ. στα ομηρικά έπη εντοπίζουμε απόπειρες επηρεασμού των αρχόντων από γηραιότερους και σοφότερους άνδρες¹⁰, ενώ αργότερα, κατά την αρχαϊκή και κλασική περίοδο, είναι πολύ συνηθισμένο φαινόμενο οι επαφές Ελλήνων σοφών και φιλοσόφων με τυράννους, βασιλιάδες και πολιτικούς ή στρατιωτικούς ηγέτες. Πιο χαρακτηριστικές και γνωστές είναι οι περιπτώσεις του Σόλωνα ως συμβούλου του βασιλιά της Λυδίας Κροίσου¹¹, του Πλάτωνα ως συμβούλου του Δίωνα¹², του Αναξαγόρα ως δασκάλου του Περικλή¹³, του Ισοκράτη ως συμβούλου του βασιλιά της Κύπρου Νικοκλή¹⁴, και του Αριστοτέλη ως συμβούλου του Μεγάλου Αλεξάνδρου¹⁵. Ταυτόχρονα, το μοτίβο της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας εμφανίζεται και σε κείμενα πολιτικής φιλοσοφίας, με πιο τυπικό παράδειγμα την *Πολιτεία* του Πλάτωνα¹⁶. Η δημιουργία των ελληνοιστικών βασιλείων και στη συνέχεια η καθιέρωση του *principatus* και του αυτοκρατορικού θεσμού στη Ρώμη¹⁷, ευνόησαν σαφώς την περαιτέρω καλλιέργεια αυτής της ιδέας.

Είναι αλήθεια, βέβαια, ότι ένα πολύ ισχυρό αρχικό κίνητρο που ώθησε τον Πλούταρχο σε αυτή την υποστήριξη της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας υπήρξε η στενή σχέση του με την πλατωνική πολιτική θεωρία (βλ. παρακάτω κεφάλαιο II). Θα μπορούσε να υποστηριχθεί, συνεπώς, η άποψη ότι τόσο το *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον* όσο και το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* δεν οφείλονται υποχρεωτικά στην ευθυγράμμιση του Πλουτάρχου με μια συγκεκριμένη λογοτεχνική παράδοση, παρά μόνο στις προσωπικές του φιλοσοφικές προτιμή-

⁹ Για την ιστορία αυτού του «μοτίβου» της ελληνορωμαϊκής λογοτεχνίας βλ. Vatai (1984). Πρβ. επίσης Flinterman (1995) 171-5 και Gray (1986).

¹⁰ Π.χ. Α 247-284.

¹¹ Ηροδ., *Ιστ.* 1, 30 κ.ε.

¹² Π.χ. Πλάτ., *Ἐπιστ.* 319 e κ.ε.

¹³ Πλουτ., *Περικ.* 4, 6. Πρβ. *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, 777 a.

¹⁴ Πρβ. Ισοκρ., *Πρὸς Νικοκλέα*.

¹⁵ Αριστοτ., *Ἐπιστ.* 2.

¹⁶ Πλάτ., *Πολ.* 473 c κ.ε., 514 a κ.ε. Βλ. και παρακάτω σσ. 27-30.

¹⁷ Βλ. σχετικά Bowie (1982) 41-2. Bowersock (1969) 30 κ.ε. Αρκετά χαρακτηριστική για αυτή συνεργασία φιλοσοφίας και εξουσίας είναι για τη Ρώμη η περίπτωση του συγγραφέα και στωικού φιλοσόφου Σενέκα του νεότερου, ο οποίος άλλωστε υπήρξε αργότερα δάσκαλος και σύμβουλος του αυτοκράτορα Νέρωνα.

σεις. Είναι, ωστόσο, παράδοξο να θεωρήσουμε ότι ο Πλούταρχος δεν έχει επίγνωση του διαλόγου που ανοίγει με ένα τόσο τετριμμένο λογοτεχνικό «μοτίβο» όσο αυτό της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας. Ως ένας από τους πολυμαθέστερους Έλληνες της εποχής του, γνωρίζει προφανώς πολύ καλά ότι δεν υποστηρίζει μια θέση αποκλειστικά πλατωνική, αλλά πολύ πιο ευρεία και πολύ πιο κοινή, ουσιαστικά έναν διαχρονικό και κοινό τόπο της παλαιότερης του λογοτεχνίας. Αυτό, άλλωστε, φαίνεται και από τις αναφορές που υπάρχουν στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* σε παλαιότερες περιπτώσεις συνεργασίας φιλοσοφίας και εξουσίας (Αναξαγόρας-Περικλής, Πυθαγόρας-Σικελιώτες άρχοντες, Πλάτων-Δίων)¹⁸. Τα παραδείγματα αυτά δείχνουν σαφέστατα ότι ο Πλούταρχος έχει πλήρη επίγνωση της μακράς παράδοσης που υπάρχει όσον αφορά τις σχέσεις φιλοσοφίας και εξουσίας, και – το κυριότερο – ότι εντάσσεται και ο ίδιος σε αυτή την παράδοση.

2.2. Η ιδιαιτερότητα του *Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*.

2.2.1. Η αυτοαναφορικότητα της φιλοσοφίας στο *Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*.

Το γεγονός ότι ο Πλούταρχος στο *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδεντον* και στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* υιοθετεί το παραδοσιακό λογοτεχνικό «μοτίβο» της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας είναι οπωσδήποτε αξιοσημείωτο, αλλά από μόνο του δεν μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα αυτά τα δύο συγγράμματα. Ίσως λοιπόν χρειάζεται να εξετάσουμε και τον τρόπο με τον οποίο επιλέγει να διαχειριστεί ο Πλούταρχος το εν λόγω λογοτεχνικό «μοτίβο» σε αυτά τα κείμενά του.

¹⁸ 777 a.

Όπως φάνηκε και από τα ενδεικτικά παραδείγματα της προηγούμενης ενότητας, η σχέση μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας συνίσταται κυρίως στην παροχή συμβουλών και προτροπών από έναν σοφό ή έναν φιλόσοφο προς έναν άρχοντα, οι οποίες ως σκοπό τους έχουν να κάνουν τον δεύτερο πιο ενάρετο και γενικά να τον πιέσουν να συμμορφωθεί και να ευθυγραμμιστεί με το πνεύμα της φιλοσοφίας. Έτσι, παρότι στη σχέση φιλοσοφίας και εξουσίας τα συνεργαζόμενα μέρη είναι δύο, το ενδιαφέρον εστιάζεται συνήθως στις υποχρεώσεις και τα καθήκοντα που έχει το ένα μόνο μέρος μέσα στη σχέση, η εξουσία. Στις περισσότερες, δηλαδή, λογοτεχνικές εκφράσεις του «μοτίβου» της συνεργασίας φιλοσοφίας και εξουσίας αναλύεται διεξοδικά ο τρόπος με τον οποίο ο άρχων πρέπει να προσεγγίσει τη φιλοσοφία, αλλά δε γίνεται νύξη για τον τρόπο με τον οποίο ο σοφός ή ο φιλόσοφος πρέπει να προσεγγίσει τον άρχοντα και γενικά τους ανθρώπους της εξουσίας.

Αυτή την τάση της παράδοσης την υιοθετεί σαφέστατα και ο Πλούταρχος στο *Πρός ήγεμόνα άπαιδευτον*. Με τις φιλοσοφικές προτροπές του σε αυτό το σύγγραμμα προς τους ανώτερους και ανώτατους εκπροσώπους της (ρωμαϊκής προφανώς¹⁹) εξουσίας καταγράφει και αναλύει τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις μόνο της εξουσίας κατά τη συνεργασία της με τη φιλοσοφία. Ωστόσο, δεν εξαντλεί το ζήτημα της συνεργασίας φιλοσοφίας και εξουσίας με το *Πρός ήγεμόνα άπαιδευτον*, αλλά το διαχειρίζεται με πιο σύνθετο και σφαιρικό τρόπο: καταγράφει τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις και του άλλου μέρους της συνεργασίας, δηλαδή της φιλοσοφίας²⁰. Αυτό το πραγματοποιεί στο άλλο πολιτικό σύγγραμμα της κατηγορίας με την οποία ασχολούμαστε, στο *Μάλιστα τοῖς ήγεμόσι*. Οι συμβουλές σε αυτή την περίπτωση δεν απευθύνονται πλέον προς τους άρχοντες, αλλά προς τους φιλοσόφους, και αφορούν τη στάση που πρέπει

¹⁹ Βλ. παραπάνω υποσημ. 6.

²⁰ Αυτή τη διπλή κατεύθυνση των συμβουλών του Πλουτάρχου τονίζουν και οι Aalders & de Blois (1992) 3387 και Zecchini (2002) 192.

να κρατούν απέναντι στην εξουσία και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να την προσεγγίζουν.

Με βάση τα παραπάνω, το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* έχει μια προφανή ιδιαιτερότητα συγκριτικά με το *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον*: ο φιλοσοφικός λόγος σε αυτό το σύγγραμμα είναι πλέον αυτοαναφορικός, καθώς ένας φιλόσοφος, ο Πλούταρχος, σχολιάζει και συζητά τη στάση που πρέπει να τηρούν οι φιλόσοφοι απέναντι στην εξουσία και προσφέρει συμβουλές γύρω από αυτό το ζήτημα. Το ουσιαστικότερο σημείο είναι ότι με αυτή την εσωστρεφή κίνηση της φιλοσοφίας το όλο ζήτημα της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας δεν εξαντλείται πλέον μόνο στον τρόπο με τον οποίο μπορούν να συσχετιστούν τα δύο αυτά διαφορετικά πεδία (φιλοσοφία-πολιτική), αλλά επεκτείνεται και στις εσωτερικές διεργασίες εντός της φιλοσοφίας που απαιτούνται ώστε η ίδια να μπορεί να συσχετιστεί με την εξουσία. Αυτό σημαίνει βέβαια ότι μέσα στο ζήτημα της συνεργασίας με την εξουσία ουσιαστικά εγγράφονται πολλά επιμέρους φιλοσοφικά προβλήματα και ότι κατά συνέπεια μπορούμε να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο μέσα στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* ο Πλούταρχος πιθανότατα τοποθετείται πάνω σε αυτά τα προβλήματα με αφορμή τη συνεργασία φιλοσοφίας και εξουσίας.

Προτού, όμως, διερευνήσουμε αυτές τις προεκτάσεις που έχει η αυτοαναφορικότητα της φιλοσοφίας στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, πρέπει να εξετάσουμε τις συμβουλές και τις προτροπές του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους σε αυτό το κείμενο, ώστε να δούμε πάνω σε ποια ακριβώς ζητήματα ο φιλοσοφικός λόγος στρέφεται προς τον εαυτό του.

2.2.2. Οι συμβουλές του Πλούταρχου προς τους φιλοσόφους στο
Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι.

Το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* κατά πάσα πιθανότητα είναι ημιτελές²¹. Το κείμενο ήδη από την πρώτη περίοδο είναι ανεπανόρθωτα αλλοιωμένο, ενώ και το τέλος του είναι αρκετά απότομο και αδόκιμο. Πέραν τούτου, φαίνεται ότι δεν έχει υποστεί πλήρη επεξεργασία από τον Πλούταρχο και ότι δεν έχει πάρει την τελική του μορφή. Ο βασικός συλλογισμός δεν ακολουθεί κάποια σαφή και διακριτή πορεία²², ενώ υπάρχουν και αρκετές επαναλήψεις των ίδιων σκέψεων και επιχειρημάτων. Παρ' όλη, πάντως, αυτή την προβληματική δομή και διάρθρωση μπορούμε να διακρίνουμε τις δύο κατευθυντήριες γραμμές της σκέψης του Πλούταρχου, οι οποίες αποτελούν ουσιαστικά και τις συμβουλές που δίνει στους φιλοσόφους.

Η πρώτη δηλώνεται αρκετά emphaticά ήδη από τον τίτλο του συγγράμματος: ο φιλόσοφος πρέπει να συναναστρέφεται κατεξοχήν με τους ηγεμόνες²³. Ο Πλούταρχος θεωρεί ότι ένας άνθρωπος ο οποίος κατέχει τους θησαυρούς της φιλοσοφικής γνώσης και αλήθειας δεν πρέπει να παραμένει κλεισμένος στην φιλοσοφική του δραστηριότητα ή στην ιδιωτική και προσωπική του γαλήνη και αυτάρκεια. Το βασικό επιχείρημά του κατά την υποστήριξη αυτής της θέσης είναι ότι με την ατομιστική στάση του φιλοσόφου οι ευεργετικές ιδιότητες της φιλοσοφίας και η εγγενής δυνατότητά της να καλλιεργεί και να αναπτύσσει την αρετή, παραμένουν μια πολυτέλεια για τους λίγους και δεν ωφελούν ένα μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων. Ο προσφορότερος και βεβαιότερος τρόπος κατά τον Πλούταρχο για να μεταδοθεί στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο αυτή η ωφέλεια της φιλοσοφίας, είναι η συναναστροφή του φιλοσόφου με τους ανθρώπους της εξουσίας, και πιο συγκεκριμένα με τον *ἡγεμόνα*, με αυτόν δηλαδή ο οποίος έχει

²¹ Zecchini (2002) 196, 197· Cuvigny, 5.

²² Πρβ. Cuvigny, 4.

²³ Η λέξη *μάλιστα* στον τίτλο του συγγράμματος προσδιορίζει τη λέξη *ἡγεμόσι*.

συγκεντρωμένη πάνω του όλη την εξουσία και από τον οποίο ως εκ τούτου εξαρτάται άμεσα η τύχη του κοινωνικού συνόλου:

“Καὶ μὴν ὁ τοῦ φιλοσόφου λόγος, ἐὰν μὲν ἰδιώτης ἀναλάβῃ χαίρων ἀπραγμοσύνη καὶ περιγράφων ἑαυτὸν ὡς κέντρῳ καὶ διαστήματι γεωμετρικῶ ταῖς περὶ τὸ σῶμα χρεΐαις, οὐ διαδίδωσιν εἰς ἑτέρους, ἀλλ’ ἐνὶ ποιήσας ἐκείνῳ γαλήνην καὶ ἡσυχίαν ἀπεμαράνθη καὶ συνεξέλιπεν· ἂν δ’ ἄρχοντος ἀνδρὸς καὶ πολιτικοῦ καὶ πρακτικοῦ καθάψῃται καὶ τοῦτον ἀναπλήσῃ καλοκαγαθίας, πολλοὺς δι’ ἑνὸς ὠφέλησεν”

Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι, 776f – 777a

Ο Πλούταρχος ελπίζει ότι μέσα από αυτή τη φιλοσοφική συμβουλευτική προς τον ἡγεμόνα, η οποία ως κύρια λειτουργία της θα έχει τον περιορισμό των ηθικών ελαττωμάτων του, θα εφαρμοστούν τελικά στην πράξη οι αρχές της φιλοσοφίας, καθώς οι νόμοι και γενικότερα οι αποφάσεις θα ελέγχονται διαρκώς από έναν φιλόσοφο ως προς την χρηστότητά τους ή, στην περίπτωση που ο ἡγεμὼν κατακτήσει τελικά την φιλοσοφική αλήθεια, θα προέρχονται από έναν άνθρωπο φιλοσοφημένο. Έτσι, θα επιτευχθεί ο τελικός στόχος, θα ωφεληθεί δηλαδή από τη φιλοσοφία όχι μόνο ο φιλόσοφος, αλλά και ένας πολύ μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων²⁴:

“οἱ μὲν ἰδιώταις συνόντες αὐτοὺς ἐκείνους ποιοῦσιν ἑαυτοῖς ἀλύπους καὶ ἀβλαβεῖς καὶ προσηνεῖς, ὁ δ’ ἄρχοντος ἦθος ἀφαιρῶν μοχθηρὸν ἢ γνώμην ἐφ’ ὃ δεῖ συγκατευθύνων τρόπον τινὰ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖ καὶ τὸ κοινὸν ἐπανορθοῦται, ὧ πάντες διοικοῦνται”

Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι, 778 d.

²⁴ Παρόμοια ιδέα υπάρχει και στην επιστολή Πρὸς Νικοκλέα του Ισοκράτη (8).

Σε αυτή την πρώτη συμβουλή του Πλούταρχου προς τους φιλοσόφους αξίζει να παρατηρήσουμε κυρίως την έμφαση που δίνεται στην κοινωνική αποστολή με την οποία είναι επιφορτισμένη από τη φύση της η φιλοσοφική δραστηριότητα. Ο φιλόσοφος για τον Πλούταρχο πρέπει να είναι πάνω απ' όλα ένας κοινωνικός λειτουργός, ένα άτομο ανοικτό προς την κοινωνία που δείχνει ενδιαφέρον για ό,τι συμβαίνει γύρω του και για τις ανάγκες που έχουν οι συνάνθρωποί του. Κάθε μορφή εσωστρέφειας και ατομικισμού των φιλοσόφων είναι για τον Πλούταρχο κατά βάση μια αντικοινωνική συμπεριφορά, από την οποία ωφελούνται μόνον οι ίδιοι²⁵. Σε αυτό το σημείο, βέβαια, υπάρχει μια σαφής απόπειρα να απεγκλωβιστεί η φιλοσοφία από το αφηρημένο και θεωρητικό της πλαίσιο και να αποκτήσει έναν πιο λειτουργικό και πρακτικό χαρακτήρα. Για τον Πλούταρχο η φιλοσοφική δραστηριότητα και ο θεωρητικός στοχασμός έχουν πραγματική αξία μόνο όταν έχουν και κάποια διαλεκτική σχέση με την πραγματικότητα και όχι όταν πραγματοποιούνται *per se*. Αυτό, άλλωστε, φαίνεται από τις πολλές εκλαϊκευτικές φιλοσοφικές πραγματείες που περιέχονται στα *Ηθικά* του²⁶. Μέσα, λοιπόν, από αυτή την προτροπή του προς τους φιλοσόφους να ασχοληθούν με τα κοινά μέσω της συναναστροφής τους με έναν *ήγεμόνα*, ο Πλούταρχος θέτει και το ευρύτερο φιλοσοφικό ζήτημα της σχέσης που πρέπει να έχει η φιλοσοφική δραστηριότητα με την εξωτερική πραγματικότητα.

Η δεύτερη συμβουλή του Πλούταρχου προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* δεν αφορά πλέον το αν πρέπει να υπάρχει σχέση φιλοσοφίας και εξουσίας, αλλά το πώς πρέπει αυτή να πραγματοποιείται και υπό ποιους όρους. Ο Πλούταρχος τονίζει ότι ο συσχετισμός του φιλοσόφου με τους ανθρώπους της εξουσίας ως συμβούλου δεν πρέπει να έχει ως κίνητρό του την εξασφάλιση χρηματικών ή άλλων κερδών (π.χ. δόξας ή δύναμης) ούτε να καταντά μια μορφή κολακείας και προσπάθειας εξευμενισμού, ούτως ώστε να εξασφα-

²⁵ Για την κοινωνική διάσταση της συνεργασίας του φιλοσόφου με τον *ήγεμόνα* στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* βλ. Roskam (2002), και ειδικότερα σσ. 178-9.

²⁶ Π.χ. *Περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς*, *Περὶ τοῦ πότερον τὰ ψυχῆς ἢ τὰ σώματος πάθη χείρονα* κλπ.

λιστούν τα επιθυμητά ανταλλάγματα²⁷. Αυτή είναι μια καιροσκοπική και υποκριτική στάση εκ μέρους του φιλοσόφου, ο οποίος κανονικά πρέπει να επιδιώκει μόνο τόση δόξα όση αναλογεί στην πραγματική του συμβολή και προσφορά και στην εμπιστοσύνη που αποπνέει:

“Τοῦ δὲ προφορικοῦ [sc. λόγου] τὴν Μοῦσαν ὁ Πίνδαρος «οὐ φιλοκερδῆ» φησὶν «οὐδ’ ἐργάτιν» εἶναι πρότερον, οἶμαι δὲ μηδὲ νῦν, ἀλλ’ ἀμουσία καὶ ἀπειροκαλία τὸν κοινὸν Ἑρμῆν ἐμπολαῖον καὶ ἔμμισθον γενέσθαι.....

Καὶ γὰρ τὸ ἔνδοξον, ὃ τινες τοῦ λόγου ποιοῦνται τέλος, ὡς ἀρχὴ καὶ σπέρμα φιλίας ἠγαπήθη· μᾶλλον δ’ ὅλως οἷ γε πολλοὶ κατ’ εὐνοίαν τὴν δόξαν τίθενται, νομίζοντες ἡμᾶς μόνον ἐπαινεῖν οὓς φιλοῦμεν. Ἀλλ’ οὗτοι μὲν, ὡς ὁ Ἰξίων διώκων τὴν Ἥραν ὄλισθεν εἰς τὴν νεφέλην, οὕτως ἀντὶ τῆς φιλίας εἰδῶλον ἀπατηλὸν καὶ πανηγυρικὸν καὶ περιφερόμενον περιλαμβάνουσιν· ὁ δὲ νοῦν ἔχων, ἂν ἐν πολιτείαις καὶ πράξεσιν ἀναστρέφεται, δεήσει τὴν δόξης τοσαύτης ὅση δύναμιν περὶ τὰς πράξεις ἐκ τοῦ πιστεῦσθαι δίδωσιν”

Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι, 777d – e

Ο Πλούταρχος, βέβαια, αναγνωρίζει και παραδέχεται ότι ο συσχετισμός με έναν ἡγεμόνα δελεάζει τον φιλόσοφο, ακόμα και τον ἀπράγμονα, λόγω του πλούτου ή της δόξας ή της δύναμης που μπορεί να αποφέρει. Τονίζει, ωστόσο, ότι πρέπει να είναι προσεκτικός και να έχει ως κριτήριό του για το συσχετισμό του με ανθρώπους της εξουσίας πρώτα την ηθική ποιότητά τους²⁸, ειδάλως θα αντιμετωπίσει την κατηγορία του καιροσκοπισμού:

²⁷ Πρβ. Πολ. παραγγ. 798 e-f, 819 e κ.ε. και Roskam (2002) 177. Η ίδια ιδέα εκφράζεται και από τον Δίωνα τον Χρυσόστομο (78, 34).

²⁸ Πρβ. Πολ. παραγγ. 817 b c, 820 f-821 f και Roskam (2002) 177.

“Ὁ δ’ ἀπηλλαγμένος τοῦ τὰ κοινὰ πράττειν.....πλοῦτον καὶ δόξαν ἡγεμονικὴν καὶ δύναμιν ἐν φιλίαις οὐ διώκει, οὐ μὴν οὐδὲ φεύγει ταῦτα μετρίῳ προσόντ’ ἦθει.....

Οὕτως οὖν ἀξίας ἡγεμονικῆς καὶ δυνάμεως ἀνδρὶ μετρίῳ καὶ ἀστείῳ προσούσης οὐκ ἀφέξεται τοῦ φιλεῖν καὶ ἀγαπᾶν οὐδὲ φοβήσεται τὸ ἀυλικὸς ἀκοῦσαι καὶ θεραπευτικὸς”

Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι, 777f – 778 a

Μια τελευταία συμβουλή του Πλουτάρχου είναι να μη γίνεται φορτικός ή ενοχλητικός ο φιλόσοφος, αλλά να προσεγγίζει τον ἡγεμόνα και να του προσφέρει τις συμβουλές του μόνο όταν το επιθυμεί και εκείνος²⁹:

“Ὁ μὲν οὖν ἀπράγμων οὐ φεύξεται τοὺς τοιοῦτους [sc. τοὺς μετρίους ἡγεμόνας], ὁ δὲ πολιτικὸς καὶ περιέξεται αὐτῶν, ἄκουσιν οὐκ ἐνοχλῶν οὐδ’ ἐπισταθμεύων τὰ ὦτα διαλέξεσιν ἀκαίροις καὶ σοφιστικαῖς, βουλομένοις δὲ χαίρων καὶ διαλεγόμενος καὶ σχολάζων καὶ συνῶν προθύμως”

Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι, 778 b

Όλα αυτά ουσιαστικά προδίδουν ένα βασικό φόβο: μήπως εκτροχιαστεί η συνεργασία της φιλοσοφίας με την εξουσία και μετατραπεί σε μια απλή συναλλαγή η σε μια παρασιτική σχέση³⁰. Ο Πλούταρχος έχει πλήρη επίγνωση των κινδύνων που ελλοχεύουν στην προτροπή του προς τους φιλοσόφους να γίνουν σύμβουλοι ενός ἡγεμόνα, και γι’ αυτό σπεύδει να οριοθετήσει αυτή τη σχέση και να καθορίσει τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες είναι αποδεκτή. Όπως έχει σωστά παρατηρηθεί, η βασική προϋπόθεση είναι να διεξαχθεί μέσα στο πνεύμα της φιλοσοφίας³¹. Τα υλικά κέρδη, η δόξα και η δύναμη είναι στοι-

²⁹ Πρβ. Roskam (2002) 184· Flinterman (2004) 363.

³⁰ Πρβ. Damon (1997) 250-1.

³¹ Cuvigny, 5.

χεία που δεν πρέπει να τοποθετούνται σε πρώτη προτεραιότητα ειδικά από έναν φιλόσοφο κατά τη συναναστροφή του με έναν ήγεμόνα. Εδώ τίθεται εμμέσως το ζήτημα της συμφωνίας μεταξύ φιλοσοφικής θεωρίας και πράξης και γενικότερα το ζήτημα της ακεραιότητας του φιλοσόφου. Είναι προφανές ότι για τον Πλούταρχο ο τρόπος με τον οποίο ο φιλόσοφος πολιτεύεται και συναναστρέφεται με την εξουσία αποτελεί ουσιαστικά και ένα κριτήριο της συνέπειάς του απέναντι στην ίδια του την ιδιότητα ως φιλόσοφου. Με άλλα λόγια, αυτό που πρέπει ανάμεσα στα άλλα να επιτευχθεί μέσα από τη συνεργασία φιλοσοφίας και εξουσίας είναι να αποδειχτεί ότι η φιλοσοφία έχει την ικανότητα και τη δύναμη να «κατεβαίνει» στην καθημερινή πραγματικότητα, χωρίς όμως να παρασύρεται ή να αλλοτριώνεται από εφήμερα και παροδικά αγαθά.

II. ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΣΤΟ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟΙΣ ΗΓΕΜΟΣΙ ΔΕΙ ΤΟΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ ΔΙΑΛΕΓΕΣΘΑΙ:
 Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ ΤΗΣ.

1. Μεθοδολογικές διευκρινίσεις.

Όπως είδαμε, ο Πλούταρχος διαχειρίζεται το λογοτεχνικό «μοτίβο» της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Η ιδιαιτερότητα αυτή έγκειται στην επιλογή του να απευθύνει συμβουλές όχι μόνο προς τους ανθρώπους της εξουσίας, όπως συμβαίνει συνήθως, αλλά και προς τους φιλοσόφους με ένα χωριστό σύγγραμμα, το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*. Το βασικό πρόβλημα που εκ των πραγμάτων τίθεται και το οποίο θα μας απασχολήσει στο εξής, αφορά τα κίνητρα του Πλουτάρχου πίσω από αυτή την επιλογή του να απευθυνθεί προς τους φιλοσόφους και μάλιστα με αυτού του είδους τις συμβουλές. Τι ωθεί τον Πλούταρχο στην απόφαση να γράψει το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*;

Προτού, βέβαια, αναζητήσουμε οποιεσδήποτε απαντήσεις σε αυτό το ερώτημα, πρέπει να επισημάνουμε ότι οποιαδήποτε προσπάθεια διερεύνησης των κινήτρων ενός συγγραφέα σε ένα κείμενο ενέχει από τη φύση της πολλούς κινδύνους. Κάθε «προθεσιακή» εξήγηση μπορεί πολύ εύκολα να μετατραπεί σε μια αβάσιμη εικοτολογία ή σε μια αυθαίρετη και μπρεσιονιστική προβολή πάνω στο κείμενο των πεποιθήσεων και των εντυπώσεων του ίδιου του ερμηνευτή του κειμένου. Η λογοτεχνική θεωρία του 20^{ου} αιώνα ανέδειξε και αποκάλυψε, άλλωστε, πολλές φορές το επισφαλές αυτών των «γενετικών» προσεγγίσεων της λογοτεχνίας και αποδέχτηκε την ερμηνεία των προθέσεων του συγγραφέα μόνο εντός του αυστηρού πλαισίου του λογοτεχνικού κειμένου, μόνο δηλαδή

υπό την έννοια ότι οι προθέσεις του συγγραφέα έχουν αφομοιωθεί από το κείμενό του και μπορούν να ανιχνευθούν αποκλειστικά μέσα σε αυτό και όχι σε εξωγενείς παράγοντες³².

Όσον αφορά, λοιπόν, και την περίπτωση του *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* θα γίνει προσπάθεια ώστε η τελική επαλήθευση των προθέσεων και των κινήτρων του Πλουτάρχου να γίνεται με βάση το ίδιο το κείμενο, όσο αυτό είναι εφικτό, για να αποφευχθούν τυχόν παρερμηνείες ή αυθαίρετα συμπεράσματα.

2. Η πλατωνική ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο *Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*.

Η πλατωνική πολιτική θεωρία υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που ώθησαν τον Πλούταρχο να πραγματευθεί το ζήτημα της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας. Η ιδέα που εκφράζει ο Πλάτωνας στην *Πολιτεία* του για την ανάγκη της συνεργασίας μεταξύ της φιλοσοφίας και της εξουσίας είναι αναμφισβήτητα η βάση πάνω στην οποία αναπτύσσεται η σκέψη του Πλουτάρχου τόσο στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* όσο και στο *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον*³³.

Πιο συγκεκριμένα, η επιλογή του Πλουτάρχου να απευθύνει οδηγίες και συμβουλές όχι μόνο προς τους φορείς της εξουσίας αλλά και προς τους φιλοσόφους έχει το αντίστοιχό της και στην πλατωνική πολιτική φιλοσοφία. Στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα υπάρχει η ίδια αυτοαναφορική στροφή του φιλοσοφικού λόγου όσον αφορά το ζήτημα της συνεργασίας με την εξουσία. Ο Πλάτωνας, προβάλλοντας το πρότυπο του *φιλόσοφου-βασιλέα*, προφανώς δεν απευθύνεται

³² Βλ. Wimsatt & Beardsley (1989) και Eco (1993).

³³ Για τις πλατωνικές καταβολές της ιδέας του Πλουτάρχου για τη συνεργασία φιλοσοφίας και εξουσίας βλ. Roskam (2002) 175· Stadter (2002) 6· Aalders (1982) 41-42, 63.

μόνο προς την εξουσία αλλά και προς τους φιλοσόφους, και καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο και αυτοί πρέπει να συμμετάσχουν στη διμερή συνεργασία φιλοσοφίας-εξουσίας. Το ίδιο ακριβώς πράττει και ο Πλούταρχος, με τη μόνη διαφορά ότι διαχωρίζει το ρόλο του φιλοσόφου από το ρόλο του *ήγεμόνα* σε δύο διαφορετικά πρόσωπα, και έτσι αφιερώνει ένα ξεχωριστό σύγγραμμα στην κάθε πλευρά.

Στην πλατωνική φιλοσοφία, εξάλλου, μπορούμε να ανιχνεύσουμε και τα είδη των συμβουλών που απευθύνει ο Πλούταρχος προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*. Η προτροπή, κατ' αρχήν, του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους να εκπαιδεύσουν φιλοσοφικά τους *ήγεμόνας* για να επωφεληθεί από αυτούς το κοινωνικό σύνολο, βρίσκεται σε αντιστοιχία με τον κοινωνικό και λειτουργικό χαρακτήρα που αποδίδει στο θεσμό του *φιλοσόφου-βασιλέα* ο Πλάτωνας στην *Πολιτεία*. Το πιο χαρακτηριστικό σημείο της σχετικής πλατωνικής επιχειρηματολογίας είναι η γνωστή αλληγορία του σπηλαίου³⁴. Ο φιλόσοφος-βασιλεύς, ο άνθρωπος εκείνος ο οποίος έχει κατορθώσει να απαλλαγεί από τα δεσμά του, έχει βγει από το σπήλαιο των ψευδών και απατηλών φαινομένων και έχει αντικρύσει τη φιλοσοφική αλήθεια του κόσμου των *Ιδεών* που κυριαρχεί έξω από αυτό, έχει κατά τον Πλάτωνα την υποχρέωση να κατέβει ξανά στο σπήλαιο και να διαφωτίσει τους δεσμώτες³⁵. Κατά παρόμοιο τρόπο ο Πλούταρχος προτρέπει τους φιλοσόφους να αναπτύξουν μια κοινωνική και εξωστρεφή συμπεριφορά και να μεταδώσουν τις πολύτιμες φιλοσοφικές τους γνώσεις σε ένα μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων, ώστε να ωφεληθεί τελικά το κοινωνικό σύνολο από τη φιλοσοφία. Τόσο ο Πλούταρχος όσο και ο Πλάτωνας εξαναγκάζουν ουσιαστικά τη φιλοσοφία να κατέβει από τη φιλοσοφική και αφηρημένη της σφαίρα στην σκληρή κοινωνική πραγματικότητα.

Η ομοιότητα των προτροπών του Πλάτωνα προς τους φιλοσόφους στην *Πολιτεία* με αυτές του Πλουτάρχου στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* αφορά και

³⁴ Πολ. 514 a κ.ε.

³⁵ Πολ. 519 b - 520 a.

τον τρόπο με τον οποίο και στα δύο κείμενα μπορεί να πραγματοποιηθεί η κοινωνική παρέμβαση του φιλοσόφου. Όπως για τον Πλάτωνα η κοινωνική παρέμβαση της φιλοσοφίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω της εμπλοκής των φιλοσόφων με την εξουσία³⁶, έτσι και για τον Πλούταρχο ο μοναδικός πρόσφορος διάυλος για την μετάδοση της φιλοσοφικής ωφέλειας προς το κοινωνικό σύνολο είναι η συναναστροφή του φιλοσόφου με τον *ήγεμόνα*. Στην περίπτωση, βέβαια, της *Πολιτείας* ο ίδιος ο φιλόσοφος καταλαμβάνει την εξουσία, σε αντίθεση με το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* όπου ο φιλόσοφος δεν αναλαμβάνει κάποιο αξίωμα, αλλά απλώς συμβουλεύει και επιβλέπει τον *ήγεμόνα*. Η πολιτική οδός, ωστόσο, ανεξάρτητα από την ειδική μορφή που θα πάρει, είναι και στις δύο περιπτώσεις αυτή που προτείνεται ως η προσφορότερη για τη συμμετοχή του φιλοσόφου στα κοινά.

Με βάση, εξάλλου, την πλατωνική φιλοσοφία μπορεί να ερμηνευτεί και η δεύτερη βασική προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, να προσφέρουν δηλαδή τις συμβουλευτικές υπηρεσίες προς τον *ήγεμόνα* αφιλοκερδώς και ανιδιοτελώς, και γενικά κινούμενοι μέσα στο πνεύμα της φιλοσοφίας. Ο Πλούταρχος σε αυτό το σημείο φαίνεται να ακολουθεί ξεκάθαρα την πάγια αντίθεση της πλατωνικής φιλοσοφίας με κάθε είδους «επαγγελματική» μορφή φιλοσοφίας³⁷. Ο Πλάτωνας, προβάλλοντας διαρκώς τη μορφή του ηθικά ακέραιου και αδιάφθορου σοφού στο πρόσωπο του Σωκράτη, αντιπαρατέθηκε σταθερά και επίμονα με όλους εκείνους οι οποίοι επαγγέλλονταν έναντι χρηματικής αμοιβής ή για λόγους βιοποριστικούς τη γνώση της αλήθειας και τη μετάδοση της αρετής και της σοφίας, όπως οι σοφιστές του 5^{ου} και του 4^{ου} π.Χ. αιώνα³⁸. Η παροχή φιλοσοφικής εκπαίδευσης προς τους ανθρώπους

³⁶ Πολ. 473 c –e: “Εὰν μὴ, ἦν δ’ ἐγώ, ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς, καὶ τοῦτο εἰς ταῦτόν συμπέση δύνამις τε πολιτικῆ καὶ φιλοσοφία...οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα”. Η ίδια ιδέα διατυπώνεται και στην έβδομη επιστολή του Πλάτωνα (326 b).

³⁷ Γ’ αυτό το θέμα βλ. Blank (1985)· Dillon (2002) 35· Guthrie (1989) 55-61.

³⁸ Βλ. π.χ. Κρατ. 384 b· Πρωταγ. 313 b – 314 a· Εὐθύδ. 304 a, 304 c· Ἀπολ. 20 a, 29 d. Πρβ. επίσης Ξενοφ. Απομνημ. 1, 6, 13.

της εξουσίας είναι για τον πλατωνικό φιλόσοφο Πλούταρχο ένα πεδίο στο οποίο προφανώς μπορεί και πρέπει να εφαρμοστεί αυτή η γενική πλατωνική αρχή, και γι' αυτό το λόγο στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* καταδικάζει κατά παρόμοιο τρόπο με τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα αυτούς που διδάσκουν τη σοφία και την αρετή επ' αμοιβή στους ἡγεμόνας.

3. Η ανάγκη συμπληρωματικής ερμηνείας των κινήτρων του Πλουτάρχου στο *Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι*.

Η εξήγηση της απόφασης του Πλουτάρχου να απευθύνει συμβουλές προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* είναι αρκετά πειστική με βάση την πλατωνική παράδοση. Χαρακτηρίζεται, ωστόσο, από την ερμηνευτική στενότητα και ελλειμματικότητα από τα οποία χαρακτηρίζονται συνήθως οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις όλων των πολιτικών συγγραμμάτων του Πλουτάρχου. Με αυτή την αναγωγή αποκλειστικά στην πλατωνική πολιτική θεωρία παρακάμπτονται και αποκλείονται (στο όνομα προφανώς της πλατωνικής παιδείας του Πλουτάρχου) διάφοροι άλλοι παράγοντες που εκ των πραγμάτων επιδρούν στη συγγραφή ενός κειμένου, και έτσι η ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* δεν αποκτά πληρότητα και σφαιρικότητα.

Ο πιο σημαντικός από αυτούς τους επιμέρους παράγοντες που παρακάμπτονται, είναι τα συγκεκριμένα πραγματολογικά συμφραζόμενα μέσα στα οποία συγγράφεται από τον Πλούταρχο το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*. Η αποκλειστικά πλατωνική ερμηνεία αντιλαμβάνεται το εν λόγω σύγγραμμα του Πλουτάρχου σε ένα υπερβολικά ανιστορικό και αχρονικό επίπεδο, σαν μια «καθαρή» και κατά κάποιο τρόπο υπερβατική επαφή του Πλουτάρχου με την πλατωνική

πολιτική θεωρία. Παρότι ο Πλούταρχος όταν γράφει το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* έχει σαφείς θεωρητικές και φιλοσοφικές προτιμήσεις και προκαταλήψεις, την ίδια στιγμή είναι και ένα ιστορικό πρόσωπο που ζει μέσα σε πολύ συγκεκριμένες συνθήκες, βιώνει συγκεκριμένα ιστορικά (κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά) γεγονότα και επηρεάζεται από αυτά. Χωρίς, λοιπόν, να αμφισβητήσουμε την πλατωνική καταγωγή των ιδεών του Πλουτάρχου στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, πρέπει την ίδια στιγμή να αναζητήσουμε τον τρόπο με τον οποίο αυτό το αρχικό και θεμελιώδες κίνητρο προσαρμόζεται στην τρέχουσα πραγματικότητα ή συνδιαλέγεται με αυτήν. Με άλλα λόγια, πρέπει να διερευνήσουμε ποιά είναι τα συγχρονικά πραγματολογικά δεδομένα τα οποία ερεθίζουν και προκαλούν το πλατωνικό υπόβαθρο της πολιτικής σκέψης του Πλουτάρχου στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*.

Μια ακόμα αδυναμία της πλατωνικής ερμηνείας είναι ο πολύ περιορισμένος βαθμός διακειμενικότητας που αναγνωρίζεται στο εν λόγω σύγγραμμα του Πλουτάρχου. Με βάση αυτήν, το μοναδικό κείμενο με το οποίο μπορούμε να πούμε ότι συνδιαλέγεται ο Πλούταρχος στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* είναι ουσιαστικά η *Πολιτεία* του Πλάτωνα. Η πραγματικότητα, βέβαια, είναι εκ των πραγμάτων πολύ διαφορετική. Όπως είδαμε, τα ζητήματα που θέτει ο Πλούταρχος στο σύγγραμμα που μας απασχολεί, υπερβαίνουν κατά πολύ την πλατωνική φιλοσοφία και απασχολούν σταθερά και διαχρονικά τη φιλοσοφική σκέψη. Αυτό σημαίνει ότι με το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* συμμετέχει στην πραγματικότητα σε έναν ευρύ φιλοσοφικό διάλογο και ότι οι απόψεις που εκθέτει είναι πολύ πιθανόν να αποτελούν την απάντησή του στις απόψεις άλλων φιλοσόφων ή φιλοσοφικών σχολών και όχι απλά και μόνο μια αναμόχλευση της πλατωνικής φιλοσοφίας. Είναι, άλλωστε, γενικότερη η τάση του Πλουτάρχου να συνδιαλέγεται με άλλα φιλοσοφικά κείμενα και να καταθέτει την άποψή του πάνω σε βασικά προβλήματα που απασχολούν όλες τις φιλοσοφικές σχολές³⁹.

³⁹ Βλ. π.χ. *Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ «λάθε βιώσας», Ὅτι οὐδ' ἡδέως ἐστὶν ζῆν κατ' Ἐπίκουρον, Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς στωικούς.*

Τέλος, η πλατωνική ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* παραβλέπει και έναν τρίτο, εξίσου σημαντικό παράγοντα: τις προσωπικές εμπειρίες του ίδιου του Πλουτάρχου. Ένα βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα τόσο των πολιτικών όσο και των περισσότερων ηθικοδιδασκτικών συγγραμμάτων του Πλουτάρχου είναι ο συνδυασμός της θεωρίας με την εμπειρία και την πράξη. Ο Πλούταρχος είναι περισσότερο ένας πρακτικός παρά ένας θεωρητικός φιλόσοφος και στις φιλοσοφικές του αναζητήσεις έχει ως οδηγό του τις πρακτικές εφαρμογές της φιλοσοφίας. Πρέπει, συνεπώς, ανάμεσα στα άλλα να διερευνηθεί ποιες εμπειρίες του ίδιου του Πλουτάρχου μπορεί να έχουν λειτουργήσει ως αφορμές ή κίνητρα για την υποστήριξη των πλατωνικών πολιτικών ιδεών που εντοπίζουμε στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*.

Για να αποκτήσουμε, συνεπώς, μια συνολική και σφαιρική εικόνα των κινήτρων του Πλουτάρχου στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, είναι προφανής η ανάγκη να στραφούμε σε συμπληρωματικές ερμηνείες, οι οποίες ξεπερνούν την πλατωνική παράδοση. Πιο συγκεκριμένα, πρέπει να αντιπαραβάλουμε τις συμβουλές του Πλουτάρχου α) με κατάλληλα πραγματολογικά δεδομένα της εποχής κατά την οποία γράφτηκε *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, β) με τις αντιλήψεις άλλων φιλοσοφικών σχολών της αρχαιότητας πάνω στα ζητήματα τα οποία τίθενται σε αυτό το σύγγραμμα, και γ) με τις προσωπικές εμπειρίες που πιθανόν λειτούργησαν ως ερεθίσματα για την υποστήριξη από τον Πλούταρχο των συγκεκριμένων ιδεών και την διατύπωση των συμβουλών προς τους φιλοσόφους.

III. ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΣΤΟ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟΙΣ ΗΓΕΜΟΣΙ ΔΕΙ ΤΟΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ ΔΙΑΛΕΓΕΣΘΑΙ:
ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.

1. Ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο
Περί τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι
με βάση συγχρονικά πραγματολογικά δεδομένα.

1.1. Γενικά

Αν δεχτούμε την άποψη του Zecchini⁴⁰, ο Πλούταρχος συνέγραψε το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* μεταξύ του 98 και του 103 μ.Χ. Τα πραγματολογικά δεδομένα της εποχής στην οποία μας παραπέμπει αυτή η χρονολόγηση, μπορούν να διαφωτίσουν σε μεγάλο βαθμό τα κίνητρα που ωθούν τον Πλούταρχο στο να απευθύνει τη δεύτερη κυρίως συμβουλή του προς τους φιλοσόφους, η οποία αφορά τους περιορισμούς που πρέπει να τίθενται κατά τη συνεργασία με έναν ἡγεμόνα (βλ. σελ. 22-25). Στις σημαντικές εξελίξεις που είχαν ήδη σημειωθεί και που συνεχίζονταν στον τομέα των σχέσεων της διανόησης με την εξουσία όταν γραφόταν το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, καθώς και στις γενικότερες πνευματικές τάσεις και εντάσεις της ίδιας περιόδου, μπορούμε να εντοπίσουμε στοιχεία τα οποία αποκωδικοποιούν με πολύ ικανοποιητικό τρόπο τόσο το περιεχόμενο όσο και τη μορφή αυτής της συγκεκριμένης προτροπής του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους, άρα και τα κίνητρά της.

⁴⁰ Zecchini (2002) 196, 197.

1.2. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για ανιδιοτελή συνεργασία με την εξουσία και οι σχέσεις διανόησης και εξουσίας στο τέλος του 1^{ου} και στις αρχές του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα.

Όπως είδαμε και στο κεφάλαιο I, παρότι στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* προωθείται η συνεργασία του φιλοσόφου με τον ἡγεμόνα, ταυτόχρονα τίθενται και ορισμένοι σαφείς περιορισμοί ως προς τη στάση που πρέπει να τηρεί ο φιλόσοφος σε αυτή τη συνεργασία. Οι συμβουλευτικές υπηρεσίες προς την εξουσία πρέπει κατά τον Πλούταρχο να είναι ανιδιοτελείς, αφιλοκερδείς και διακριτικές, και γενικότερα να διέπονται και να χαρακτηρίζονται από το πνεύμα της φιλοσοφίας.

Η παραπάνω συμβουλή του Πλουτάρχου μπορεί να αναχθεί στη γενικότερη αντίθεση της πλατωνικής φιλοσοφίας (την οποία ενστερνίζεται και ο ίδιος ως πλατωνιστής) με κάθε είδους μετάδοση ή «διδασκαλία» της σοφίας και της αρετής που γίνεται επ' αμοιβή ή χάριν ανταλλάγματος (βλ. και παραπάνω σελ. 29-30). Όσο είναι εύλογη αυτή η εξήγηση, άλλο τόσο περιορίζει σε ένα καθαρά θεωρητικό και αφηρημένο επίπεδο τα κίνητρα του Πλουτάρχου και – το κυριότερο – επισκιάζει και περιθωριοποιεί ορισμένα πραγματολογικής τάξεως δεδομένα που θα μπορούσαν εξίσου να τον ωθήσουν σε αυτού του είδους τις παραινήσεις προς τους φιλοσόφους. Το πιο σημαντικό από αυτά είναι το φαινόμενο της λεγόμενης «Δεύτερης σοφιστικής», στο πλαίσιο του οποίου πολλοί Έλληνες διανοούμενοι, ρήτορες ή και φιλόσοφοι⁴¹, εκμεταλλευόμενοι το αυξανόμενο ενδιαφέρον της Ρώμης για τις ελληνικές ανατολικές επαρχίες, καθώς και την ευνοϊκή και ανεκτική στάση ειδικά του Τραϊανού απέναντι στους πνευματικούς ανθρώπους⁴², η οποία βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με τη στάση παλαιότερων

⁴¹ Καριέρα «σοφιστή» κατά τη «Δεύτερη σοφιστική» δεν ακολούθησαν μόνο οι ρήτορες της εποχής, αλλά και διάφοροι φιλόσοφοι, οι οποίοι υιοθέτησαν τις συνήθειες τους. Βλ. σχετικά Bowersock (1969) 11-12· Bowersock (2002). Πρβ. Β.Σ. 479 ('οἱ φιλοσοφήσαντες ἐν δόξῃ τοῦ σοφιστεῦσαι') και 484.

⁴² Πρβ. Zecchini (2002) 196· Roskam (2002) 176.

αυτοκρατόρων, όπως του Δομιτιανού⁴³, επιδίωκαν, είτε ως πρέσβεις και σύμβουλοι είτε απλά ως επιδεικτικοί ρήτορες, την ανάπτυξη σχέσεων με Ρωμαίους αξιωματούχους, ακόμα και με τον ίδιο τον αυτοκράτορα⁴⁴. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα οι αμοιβές τους για αυτές τις υπηρεσίες ήταν γενναίες⁴⁵, ενώ μέσω αυτής της ιδιότητας του αυτοκρατορικού *amicus* αποκτούσαν μια εξέχουσα θέση και υπόληψη στην κοινωνία της εποχής⁴⁶.

Όλες αυτές οι εξελίξεις, οι οποίες επιταχύνθηκαν και κορυφώθηκαν μεν κατά τη διάρκεια του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα αλλά στην πραγματικότητα είχαν ξεκινήσει από αρκετά νωρίτερα⁴⁷, πιθανότατα δεν άφησαν αδιάφορο και ανεπηρέαστο τον Πλούταρχο κατά τη συγγραφή του *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*. Αυτό μπορούμε να το υποθέσουμε με αρκετή σιγουριά όχι μόνο επειδή έδινε ιδιαίτερη σημασία στις σχέσεις της διανόησης με την εξουσία, αλλά και επειδή γενικότερα ή-

⁴³ Ο Aulus Gellius (*Noct. Att.* 15, 11, 5) αναφέρει ότι ο Δομιτιανός εξόρισε από τη Ρώμη τους φιλοσόφους (πιθανόν το 93 ή το 94 μ.Χ.).

⁴⁴ Για τις σχέσεις των εκπροσώπων της «Δεύτερης σοφιστικής» με την αυτοκρατορική εξουσία της Ρώμης βλ. Bowersock (1969) 43-58· Millar (1977) 138, 281, 468· Flinterman (1995) 38-45· Bowie (1982) 51 κ.ε.· Rawson (1989). Πρβ. και Β.Σ. 488, όπου ο Τραϊανός εκδηλώνει το θαυμασμό του προς το Δίωνα το Χρυσόστομο, ενώ κάθονται μαζί στο αυτοκρατορικό άρμα. Παρότι το περιστατικό αυτό είναι πιθανότατα ανεκδοτολογικού χαρακτήρα, δείχνει το είδος της σχέσης μεταξύ των δύο ανδρών.

⁴⁵ Πρβ. Dillon (2002) 34-37· Flinterman (2004) 364 κ.ε. Ενδεικτική είναι η περίπτωση της υπέρογκης αμοιβής του Πολέμωνα από τον Ηρώδη τον Αττικό (Β.Σ. 538-539). Πρβ. και Β.Σ. 533.

⁴⁶ Για την εξέχουσα και τιμητική θέση των εκπροσώπων της «Δεύτερης σοφιστικής» στην κοινωνία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας βλ. Bowersock (1969) 30-42· Dillon (2002)· Anderson (1993) 30-32· Bowie (1982).

⁴⁷ Όπως παρατηρούν οι Bowie (1982) 41-2, και Bowersock (1969) 9 και 43-44, το φαινόμενο της συνεργασίας των διανοουμένων με τη ρωμαϊκή εξουσία δεν ξεκίνησε αιφνίδια στα τέλη του 1^{ου} και στις αρχές του 2^{ου} αι. μ.Χ. Αυτή είναι μια λανθασμένη εντύπωση στην οποία μας παρασύρει το γεγονός ότι ο Φιλόστρατος ξεκινά την καταγραφή των σοφιστών της «Δεύτερης σοφιστικής» από τον Νικήτη της Σμύρνης, πραγματοποιώντας ένα τεράστιο χρονικό άλμα από την εποχή του ρήτορα Αισχίνη. Στην πραγματικότητα οι δημόσιες και «πολιτικές» αυτές δραστηριότητες των ρητόρων και των σοφιστών είχαν αρχίσει ήδη από την εποχή της ύστερης δημοκρατίας και κυρίως από την εποχή του Αυγούστου. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις του φιλοσόφου Ποτάμωνα, του Αθηνόδωρου από την Ταρσό, του Pompeius Macer και του Titus Claudius Balbillus (βλ. σχετικά Bowersock [1969] 43-44). Ως εκ τούτου, την εποχή που γράφτηκε το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* από τον Πλούταρχο (98-103 μ.Χ.), παρότι δεν είχαν αναπτύξει ακόμα τη δραστηριότητά τους οι κύριοι και γνωστότεροι εκπρόσωποι της «Δεύτερης σοφιστικής» (π.χ. Πολέμων, Αίλιος Αριστείδης), είναι σχεδόν βέβαιο ότι βρισκόντουσαν σε εξέλιξη φαινόμενα συνεργασίας μεταξύ της διανόησης και της ρωμαϊκής εξουσίας, τα οποία προφανώς είχε υπ' όψιν του ο Πλούταρχος.

ταν αντίθετος σε κάθε μορφή «σοφιστικής» συμπεριφοράς. Οι ρήτορες (αλλά και οι φιλόσοφοι-ρήτορες) οι οποίοι διέτρεχαν την αυτοκρατορία πραγματοποιώντας ρητορικές επιδείξεις ή συμβουλευτικές αποστολές, και που με αυτό τον τρόπο συνήπταν σχέσεις με τη ρωμαϊκή εξουσία, εκπροσωπούσαν προφανώς για τον Πλούταρχο, όπως και για κάθε παρόμοιο υπέρμαχο της φιλοσοφίας και επικριτή της σοφιστικής και της ρητορικής⁴⁸, μια ωφελιμιστική και μη φιλοσοφική στάση ζωής, η οποία δε μπορούσε να περάσει απαρατήρητη ή να μείνει ασχολίαστη – πολύ περισσότερο από τη στιγμή που η φιλοσοφία και η ρητορική συνέχιζαν να ερίζουν για την πρωτοκαθεδρία στην εκπαίδευση και γενικά στην πνευματική ζωή της αυτοκρατορίας⁴⁹.

Υπό αυτό το πραγματολογικό πρίσμα, τα χωρία του *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* στα οποία ο Πλούταρχος προτρέπει τους φιλοσόφους για ανιδιοτελή συνεργασία με την εξουσία (777 d-e, βλ. παραπάνω σελ. 23), αποκτούν διαφορετική σημασία και φωτίζονται από άλλη οπτική γωνία. Οι αναφορές π.χ. σε φιλοσόφους οι οποίοι προσφέρουν επ' αμοιβή τις συμβουλευτικές τους υπηρεσίες και οι οποίοι, προσποιούμενοι μια ψεύτικη και επίπλαστη φιλία προς τον ἡγεμόνα, επιδιώκουν την εύνοιά του και τη δόξα ή τη δύναμη που θα προέλθει από τη σχέση τους με αυτόν, μπορούμε να πούμε ότι έχουν ως κίνητρό τους την παρόμοια στάση που είδαμε ότι τηρούσαν ορισμένοι «σοφιστές». Φράσεις, εξάλλου, όπως “*τοῖς διαδεχομένοις ἐπ’ ἀργυρίῳ τὸν λόγον*”, “*ἀντὶ τῆς φιλίας εἰδωλον ἀπατηλὸν καὶ πανηγυρικὸν καὶ περιφερόμενον περιλαμβάνουσιν*” και “*ὁ δὲ νοῦν ἔχων, ἂν ἐν πολιτείαις καὶ πράξεσιν ἀναστρέφηται, δεήσεται δόξης τοσαύτης ὅση δύναμιν περὶ τὰς πράξεις ἐκ τοῦ πιστεῦσθαι δίδωσιν*” έχουν τόση περιγραφική ακρίβεια και λεπτομέρεια, που δίνουν την εντύπωση ότι δεν αναφέρονται σε υποθετικές περιπτώσεις, αλλά ότι σκιαγραφούν συγκεκριμένα ζωντανά παρα-

⁴⁸ Για την αντίθεση του Πλουτάρχου με τη σοφιστική και τη ρητορική χαρακτηριστική είναι η πραγματεία *Περὶ τοῦ ἀκούειν*. Βλ. επίσης *Πολ. παραγγ.* 802 e, 815 b· *Λούκ.* 7,4· *Κικ.* 51,1· *Λυκ.* 9, 5. Γί' αυτό το θέμα βλ. επίσης Jones (1971) 14· Karadimas (1996) 8-9· Anderson (1993) 9-10.

⁴⁹ Για τη διαμάχη της ρητορικής με τη φιλοσοφία κατά τον 1^ο μ.Χ. αιώνα βλ. Karadimas (1996) 1-12 και 2 (σημ. 2)· Bowersock (1969) 11.

δείγματα φιλοσόφων ή γενικά διανοουμένων που έχει ο Πλούταρχος υπ' όψιν του.

Ακόμα, πάντως, κι αν δεχτούμε ότι ένας πολύ ισχυρός παράγοντας που ωθεί τον Πλούταρχο στη συμβουλή προς τους φιλοσόφους για ανιδιοτελή και αφιλοκερδή συνεργασία με την εξουσία, είναι και ο τρόπος με τον οποίο ορισμένοι ρήτορες ή και φιλόσοφοι αντιμετώπιζαν τη σχέση τους με τη ρωμαϊκή εξουσία, οφείλουμε να μη λησμονούμε ότι αυτή η αντιμετώπιση και η αξιολόγηση της συνεργασίας μεταξύ της διάνοησης και της ρωμαϊκής εξουσίας στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* δεν είναι σε καμία περίπτωση αντικειμενική και απροκατάληπτη. Είναι αλήθεια ότι ορισμένοι ρήτορες, φιλόσοφοι και γενικά πνευματικοί άνθρωποι είχαν κατά καιρούς εξασφαλίσει διαφόρων ειδών προνόμια από τη ρωμαϊκή εξουσία⁵⁰, όπως επίσης είναι βέβαιο ότι δεν τους διέκρινε πάντα κατά τη συνεργασία τους με τη ρωμαϊκή εξουσία το σχεδόν ιδεατό, ακέραιο και άτεγκτο πνεύμα της φιλοσοφίας το οποίο προσπαθεί να περισώσει και να διαφυλάξει ο Πλούταρχος στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*⁵¹. Δε μπορούμε, ωστόσο, να αποφανθούμε ότι τα κίνητρα όλων αυτών των «σοφιστών» ήταν τόσο ταπεινά όσο μας τα παρουσιάζει ο Πλούταρχος ούτε διαθέτουμε επαρκή πραγματολογικά στοιχεία που να επιβεβαιώνουν μια στάση απέναντι στη ρωμαϊκή εξουσία τόσο γενικευμένα ωφελιμιστική και οπορτουνιστική όσο αυτή η οποία επικρίνεται στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*. Αντίθετα, σε αρκετές περιπτώσεις τα προνόμια τα οποία εξασφάλιζαν οι «σοφιστές» από τη ρωμαϊκή εξουσία δεν ήταν προσωπικά, αλλά αφορούσαν ένα πολύ μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων⁵².

⁵⁰ Ένα από τα πιο συνηθισμένα προνόμια ήταν η *ἀτέλεια*, δηλαδή η φοροαπαλλαγή. Βλ. σχετικά Bowersock (1969) 30 κ.ε.· Anderson (1993) 30-32. Πρβ. Β.Σ. 532 για την περίπτωση του Πολέμωνα.

⁵¹ Γι' αυτή την απομάκρυνση των σοφιστών από το πνεύμα της φιλοσοφίας κατά τη συνεργασία τους με την αυτοκρατορική εξουσία βλ. Flinterman (2004), ειδικότερα σελ. 376.

⁵² Πολλοί σοφιστές μέσω των «πολιτικών» και δημόσιων δραστηριοτήτων τους και των οικονομικών δυνατοτήτων που προέκυπταν από αυτές, βοήθησαν σε διάφορους τομείς τις πόλεις στις οποίες κατοικούσαν ή από τις οποίες κατάγονταν. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Σκοπελιανού, ο οποίος ακύρωσε ουσιαστικά με μια πρεσβεία του στη Ρώμη ένα διάταγμα του Δομιτιανού που απαγόρευε την καλλιέργεια του αμπελιού στη Μικρά Ασία και έτσι έσωσε

Ο Πλούταρχος, συνεπώς, παρότι πιθανότατα έχει ως κίνητρό του τη στάση της σύγχρονης του διανόησης απέναντι στη ρωμαϊκή εξουσία, είτε την κρίνει πολύ επιλεκτικά είτε υπερεκτιμά και διογκώνει ή γενικεύει συγκεκριμένα περιστατικά ωφελμιστικής συμπεριφοράς, λόγω της σταθερής προκατάληψης του κατά της σοφιστικής και της ρητορικής. Τούτο, βέβαια, σημαίνει ότι αν μας παρέχει κάποια εικόνα για τις τρέχουσες πνευματικές συνθήκες της εποχής του και πιο συγκεκριμένα για τη στάση των πνευματικών ανθρώπων απέναντι στη ρωμαϊκή εξουσία, αυτή προέρχεται από τη μεροληπτική και προκατειλημμένη οπτική γωνία της φιλοσοφίας – άρα δεν προσφέρεται για ασφαλή συμπεράσματα.

2. Ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο

Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι
σε διακειμενικό επίπεδο.

2.1. Γενικά

Οι λόγοι που ωθούν τον Πλούταρχο στη διατύπωση συμβουλών προς τους φιλοσόφους και άρα στη συγγραφή του *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* μπορούν να διαφωτιστούν σε πολύ μεγάλο βαθμό, αν αναλογιστούμε ότι αυτό το σύγγραμμα συμμετέχει στον ευρύτερο διάλογο που είχε ανοίξει στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο πρέπει ένας φιλόσοφος και γενικά ένας σοφός άνθρωπος να ζει. Από την εποχή ήδη της Παλαιάς Ακαδημίας και του Περιπάτου μέχρι και τα αυτοκρατορικά χρόνια αυτό το ζήτημα απασχο-

από οικονομική καταστροφή την περιοχή (B.Σ. 520). Για τις ευεργετικές δραστηριότητες των «σοφιστών» βλ. Bowersock (1969) 26-29.

λούσε σοβαρά τους φιλοσόφους και γράφτηκαν μάλιστα κατά καιρούς πραγματείες, συνήθως με τον τίτλο *Περὶ βίων*, στις οποίες παρουσιάζονταν και αξιολογούνταν διάφοροι τρόποι ζωής⁵³. Μέρος μάλιστα της προβληματικής γύρω από τον τρόπο ζωής ενός φιλοσόφου ήταν και ο ρόλος που πρέπει να διαδραματίζει μέσα στην κοινωνία και γενικά στο δημόσιο βίο, και πιο συγκεκριμένα το αν πρέπει ή όχι να έχει πολιτική δραστηριότητα ή σχέσεις με την εξουσία. Ως ένα βασικό κίνητρο, λοιπόν, του Πλουτάρχου πίσω από τις συμβουλές του προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* θα μπορούσε να θεωρηθεί και η διάθεσή του στο πλαίσιο αυτού του διακειμενικού φιλοσοφικού διαλόγου να ανταπαντήσει στις απόψεις των άλλων φιλοσόφων ή φιλοσοφικών σχολών σχετικά με το ζήτημα της συμμετοχής του φιλοσόφου στα κοινά και στην πολιτική.

2.2. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για συμμετοχή στα κοινά ως απάντηση στον απολιτικό σοφό της επικούρειας φιλοσοφίας.

Καθώς προτρέπει ο Πλούταρχος τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* να συμμετέχουν στα κοινά ως σύμβουλοι ενός ἡγεμόνα, περιγράφει και την απολιτική συμπεριφορά που πρέπει να αποφεύγει ένας πολιτικός φιλόσοφος, και πιο συγκεκριμένα τα χαρακτηριστικά της στάσης που κρατούν οι ἀπράγμονες φιλόσοφοι. Το σχετικό χωρίο είναι το εξής:

“Καὶ μὴν ὁ τοῦ φιλοσόφου λόγος, ἐὰν μὲν ιδιώτης ἀναλάβῃ χαίρων ἀπραγμοσύνη καὶ περιγράφων ἑαυτὸν ὡς κέντρῳ καὶ διαστήματι γεωμετρικῶ ταῖς περὶ τὸ σῶμα χρείαις, οὐ διαδίδωσιν εἰς ἑτέρους, ἀλλ’ ἐνὶ ποιήσας ἐκείνῳ γαλήνην καὶ ἡσυχίαν ἀπεμαράνθη καὶ συνεξέλιπεν· ἂν δ’ ἄρχοντος ἀνδρὸς καὶ πολιτικοῦ καὶ πρακτικοῦ καθάψῃται καὶ τοῦτον ἀναπλήσῃ καλοκαγαθίας, πολλοὺς δι’ ἑνὸς ὠφέλησεν”

Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι, 776f – 777a

⁵³ Τέτοιες πραγματείες *Περὶ βίων* συνέγραψαν π.χ. ο Χρύσιππος (SVF 3, 685 κ.ε.), ο Επικούρος (Fr. 7-15 [Usener]), ο Θεόφραστος (Δ.Λ. 5, 42, 23), ο Ξενοκράτης (Δ.Λ. 4, 12, 25).

Σε άλλο σημείο η περιγραφή του *ἀπράγμονος φιλοσόφου* είναι παρόμοια, καθώς περιγράφεται ως “*ἀπηλλαγμένος τοῦ τὰ κοινὰ πράττειν καὶ συνῶν ἑαυτῶ καὶ τὰγαθὸν ἐν ἀπραγμοσύνη καὶ ἡσυχίᾳ τιθέμενος*” (777 f).

Η εικόνα που δίνει ο Πλούταρχος για τον *ἀπράγμονα φιλόσοφο* ταιριάζει απόλυτα με την απολιτική εκδοχή του φιλοσόφου που υπάρχει στην επικούρεια φιλοσοφία. Η ατομική απομόνωση (“*συνῶν ἑαυτῶ*”), ο περιορισμός στις υλικές και σωματικές ανάγκες (“*περιγράφων ἑαυτὸν ὡς κέντρῳ καὶ διαστήματι γεωμετρικῶ ταῖς περὶ τὸ σῶμα χρεΐαις*”) και κυρίως η διαφύλαξη της ψυχικής γαλήνης και ηρεμίας (“*ἐνὶ ποιήσας ἐκείνῳ γαλήνην καὶ ἡσυχίαν ἀπεμαράνθη καὶ συνεξέλιπεν*”) που περιγράφει ως τους βασικούς στόχους του *ἀπράγμονος φιλοσόφου*, είναι εκείνοι ακριβώς οι λόγοι οι οποίοι οδηγούν και τον επικούρειο σοφό στην αποχή από την τύρβη και τις απαιτήσεις της δημόσιας ζωής⁵⁴, την οποία (αποχή) διαδηλώνει ο Επίκουρος λιτά με το παρακάτω ρητό: “*Ἐκλυτέον ἑαυτοῦς ἐκ τοῦ περὶ τὰ ἐγκύκλια καὶ πολιτικὰ δεσμωτηρίου*” (*Sententiae Vaticanae*, 57)⁵⁵. Η αναφορά στο όνομα του Επίκουρου σε ένα σχετικό χωρίο λίγο παρακάτω δεν είναι φυσικά τυχαία⁵⁶. Αντίθετα δείχνει σαφώς ότι πίσω από τις αναφορές στους *ἀπράγμονες φιλοσόφους* κρύβεται η μορφή του επικούρειου απολιτικού σοφού.

Παρόμοιους συσχετισμούς με την επικούρεια φιλοσοφία μπορούμε να κάνουμε και στο σημείο όπου ο Πλούταρχος τονίζει emphatically ότι η συμμετοχή στα κοινά την οποία προτείνει προς τους φιλοσόφους, δεν είναι ίδιον φιλόδοξων ανθρώπων:

“*φιλίαν τιμᾶν καὶ μετιέναι καὶ προσδέχεσθαι καὶ γεωργεῖν, πολλοῖς μὲν ἰδίᾳ πολλοῖς δὲ καὶ δημοσίᾳ χρήσιμον καὶ ἔγκαρπον γενησομένην,*

⁵⁴ Πρβ. Πλουτ., *Υγ. παραγγ.* 135 c = Fr. 8 (Usener).

⁵⁵ Για την αποχή του Επίκουρου από την πολιτική βλ. επίσης *Κύριαὶ δόξαι*, 7, 14· Fr. 8-9 (Usener)· Long (1987) 123· Aalders (1975) 39-49, 54-5· De Witt (1973) 185-7· Salem (1994) 140-3.

⁵⁶ 778 c.

φιλοκάλων ἔστι καὶ πολιτικῶν καὶ φιλανθρώπων, οὐχ, ὡς ἔνιοι νομίζουσι, φιλοδόξων”

Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι, 776a - b

Αυτή η διαβεβαίωση του Πλούταρχου ηχεί σαν μια απάντηση στην κατηγορία του Επίκουρου προς όλους όσοι ασχολούνται με τα κοινά ότι είναι φιλόδοξοι και επιδιώκουν τις τιμές⁵⁷. Ειδικά η φράση “ὡς ἔνιοι νομίζουσι” στο παραπάνω χωρίο δείχνει ότι ο Πλούταρχος απαντά σε συγκεκριμένους φιλοσόφους γύρω από το ζήτημα της φιλοδοξίας.

Μπορούμε, συνεπώς, να συμπεράνουμε ότι ένα ισχυρό κίνητρο που ωθεί τον Πλούταρχο στην προτροπή προς τους φιλοσόφους για συμμετοχή στα κοινά είναι και η γενικότερη αντιπάθειά του για την απολιτική στάση του σοφού στην επικούρεια φιλοσοφία⁵⁸, την οποία (αντιπάθεια) εκφράζει, άλλωστε, και σε άλλα σημεία του έργου του. Είναι προφανές ότι ο Πλούταρχος δεν επιθυμεί απλώς να υποστηρίξει την πλατωνική πολιτική θεωρία, αλλά και να τοποθετηθεί στη γενικότερη φιλοσοφική προβληματική της θέσης και του ρόλου που πρέπει να έχει ο φιλόσοφος στα κοινά, απαντώντας στις απόψεις που έχουν διατυπώσει και οι υπόλοιποι φιλόσοφοι.

2.3. Η προτροπή του Πλούταρχου προς τους φιλοσόφους για συμμετοχή στα κοινά ως απάντηση σε απολιτικές πτυχές της στωικής φιλοσοφίας.

Κατά τον Πλούταρχο ο βασικός λόγος για τον οποίο οι φιλόσοφοι πρέπει να γίνονται σύμβουλοι ενός ἡγεμόνα είναι ότι μέσω αυτής της συμβουλευτικής σχέσης βελτιώνεται ο χαρακτήρας του ἡγεμόνα, περιορίζονται τα ηθικά ελαττώματά του, καλλιεργείται σε αυτόν η αρετή, και τελικά μέσω της ορθής διακυβέρνησης και των νόμων ωφελείται ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο από τη

⁵⁷ Fr. 555 (Usener) = Πλουτ., *Περὶ ἐνθ.* 465 f. Πρβ. Aalders (1975) 40.

⁵⁸ Πρβ. Flinterman (1995) 173. Για τη γενικότερη διαφωνία του Πλούταρχου με την επικούρεια φιλοσοφία βλ. Hershbell (1992 II) 3372-81· Roskam (2002) 176-7· Aalders (1982) 6.

φιλοσοφία. Θεωρείται, συνεπώς, περίπου δεδομένο ή αυτονόητο από τον Πλούταρχο ότι οι άνθρωποι της εξουσίας είναι ως ένα βαθμό ηθικά αλλοτριωμένοι και έτσι έχουν ανάγκη από την καθοδηγητική προς την αρετή βοήθεια της φιλοσοφίας⁵⁹.

Έχει υποστηριχθεί ότι ο Πλούταρχος οδηγείται σε αυτή την επιχειρηματολογία από τη σκαιότητα και την αυταρχικότητα που χαρακτήριζαν τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική εξουσία της εποχής του, και πιο συγκεκριμένα από τις τραυματικές εμπειρίες της θητείας του Νέρωνα ή του Δομιτιανού⁶⁰. Από αυτή την οπτική γωνία, η πρόσκληση του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* για την προσφορά των παιδευτικών υπηρεσιών τους προς τους ἡγεμόνας θεωρείται ένας υπαινιγμός για την ανάγκη να εξανθρωπιστεί και να ευθυγραμμιστεί με το πνεύμα της φιλοσοφίας η ρωμαϊκή εξουσία⁶¹. Αν δεχτούμε, ωστόσο, ότι το εν λόγω σύγγραμμα γράφτηκε μεταξύ του 98 και του 103 μ.Χ., σε μια χρονική στιγμή δηλαδή κατά την οποία η ρωμαϊκή διακυβέρνηση είχε αποκτήσει λόγω της ανόδου του Τραϊανού πολύ ηπιότερο χαρακτήρα σε σχέση με παλαιότερες περιόδους (π.χ. την δυναστεία των Κλαυδίων ή των Φλαβίων)⁶², η παραπάνω πραγματολογική εξήγηση δεν φαίνεται ιδιαίτερα πειστική. Αντίθετα, στο πρόσωπο του Τραϊανού ο Πλούταρχος έβλεπε πολλά από τα στοιχεία του πεπαιδευμένου ἡγεμόνα τον οποίο οραματιζόταν⁶³, και ως εκ τούτου η τρέχουσα μορφή της ρωμαϊκής εξουσίας δεν του έδινε πολύ ισχυρές αφορμές ώστε να προτρέψει τους φιλοσόφους να εκπαιδεύσουν φιλοσοφικά τους ἡγεμόνας και να τους βελτιώσουν ηθικά.

Αυτή η προτροπή του Πλουτάρχου μπορεί να ερμηνευτεί αρκετά ικανοποιητικά, αν θεωρήσουμε ότι εντάσσεται στο πλαίσιο του ευρύτερου διακειμενικού διαλόγου της αρχαίας φιλοσοφίας σχετικά με το ρόλο του σοφού στα

⁵⁹ Αυτή η αντίληψη του Πλουτάρχου φαίνεται κυρίως στο *Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαιδευτον*, αλλά προφανώς υποβόσκει και στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*.

⁶⁰ Cuvigny, 7-8.

⁶¹ Πρβ. Zecchini (2002) 193-4· Stadter (2002) 5-6.

⁶² Βλ. και υποσημείωση 42.

⁶³ Πρβ. Cuvigny 33.

κοινά. Πιο συγκεκριμένα, ηχεί σαν μια απάντηση στις επιφυλάξεις που εκφράζει η στωική φιλοσοφία για τη συμμετοχή του στωικού σοφού στο δημόσιο βίο. Σε ορισμένα στωικά κείμενα η προσφορά του στωικού σοφού στην πατρίδα και στην κοινωνία μέσω της πολιτικής του δραστηριοποίησης ή της παροχής συμβουλών προς τους άρχοντες, έχει σαν βασική της προϋπόθεση να είναι η κοινωνία προκόπτουσα ή (στην περίπτωση της μοναρχίας) να είναι ο *ἄρχων* ενάρετος και *προκόπτων*, αντάξιος δηλαδή του σοφού. Το παρακάτω απόσπασμα από τις *Epistulae ad Lucilium* του *Seneca* είναι ενδεικτικό⁶⁴:

“*Nec ad omnem rem publicam mittimus nec semper nec sine ullo fine: praeterea, cum sapienti rem publicam ipso dignam dedimus, id est mundum, non est extra rem publicam, etiamsi recesserit*”

Epist. 68, 2 (= SVF 3, 696)

Έχοντας υπ’ όψιν τη γενικότερη αντιπαράθεση του Πλούταρχου με τη στωική φιλοσοφία⁶⁵, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η προτροπή προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι να βοηθήσουν τον ἡγεμόνα να βελτιωθεί ηθικά και να κατακτήσει την αρετή*, είναι μια μορφή απάντησης στην παραπάνω στωική αντίληψη. Ο Πλούταρχος πιθανότατα θέλει να δείξει ότι επειδή ακριβώς ο *ἡγεμών* συνήθως είναι ηθικά αλλοτριωμένος από την εξουσία, ο φιλόσοφος υποχρεούται να τον βοηθήσει μέσω της φιλοσοφικής του συμβουλευτικής να καλλιεργήσει τις αρετές του. Είναι προφανώς ανώφελο για τον Πλούταρχο η φιλοσοφία να απαιτεί κατά τη συνεργασία της με την εξουσία πνευματικά και η-

⁶⁴ Βλ. επίσης SVF 3, 690 (=Στοβ., *Ανθολ.* 2, 7, 11m): “*Καὶ βασιλεύσειν τέ ποτε τὸν νοῦν <ἔχοντα> καὶ βασιλεῖ συμβιώσασθαι καὶ εὐφύϊαν ἐμφαίνοντι καὶ φιλομάθειαν*”· SVF 3, 611 (=Στοβ., *Ανθολ.* 2, 7, 11b): “*Ἐπόμενον δὲ τούτοις ὑπάρχειν καὶ τὸ πολιτεύεσθαι τὸν σοφὸν καὶ μάλιστα ἐν ταῖς τοιαύταις πολιτείαις ταῖς ἐμφαινουσαῖς τινὰ προκοπὴν πρὸς τὰς τελείας πολιτείας*”. Σχετικά με αυτούς τους περιορισμούς που θέτει στην πολιτική δραστηριοποίηση του σοφού η στωική θεωρία βλ. Erskine (1990) 64, 65, 67-8· Aalders (1975) 76-77· Edelstein (2002) 120.

⁶⁵ Ο Πλούταρχος αφιέρωσε πολλές πραγματείες στην κριτική της στωικής φιλοσοφίας από τις οποίες, όμως, σήμερα διαθέτουμε λίγες (*Περὶ στωικῶν ἐναντιωμάτων*, *Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς στωικοὺς*, *Ὅτι παραδοξότερα οἱ στωικοὶ τῶν ποιητῶν λέγουσι*). Για τη γενικότερη στάση του απέναντι στο στωικισμό βλ. Hershbell (1992 I).

θικά ισάξιους και ομόλογους συνομιλητές, όπως θέλουν ορισμένοι στωικοί φιλόσοφοι, και αυτό φαίνεται ξεκάθαρα από τον υποδεέστερο τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει τον *ήγεμόνα* συγκριτικά με τον φιλόσοφο σε διάφορα σημεία στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*⁶⁶.

Οφείλουμε, βέβαια, να παρατηρήσουμε ότι σε αυτό το σημείο ο Πλούταρχος αντιμετωπίζει με αρκετά επιλεκτικό και ως εκ τούτου διαστρεβλωτικό τρόπο τις απόψεις της στωικής φιλοσοφίας. Παρότι δηλαδή σε ορισμένα σημεία της στωικής θεωρίας τηρούνται επιφυλάξεις και τίθενται περιορισμοί όσον αφορά την πολιτική δραστηριότητα του σοφού, την ίδια στιγμή και σε πολύ περισσότερα σημεία τονίζεται από τους στωικούς φιλοσόφους η υποχρέωση του σοφού, αν δεν υπάρχει κάποιο εμπόδιο, να συμμετάσχει στα κοινά, είτε πολιτευόμενος ο ίδιος είτε ως σύμβουλος ενός *ήγεμόνα*, και να καθοδηγήσει την κοινωνία προς την αρετή⁶⁷. Ο ηθικός ιδεαλισμός της στωικής φιλοσοφίας και του στωικού σοφού είναι αδιαμφισβήτητος⁶⁸, αλλά προφανώς παρερμηνεύεται και παρεξηγείται σε αυτό το σημείο από τον Πλούταρχο, ο οποίος δε λαμβάνει υπ' όψιν του (μάλλον εσκεμμένα) την πολιτική δραστηριότητα στωικών φιλοσόφων ή οπαδών της στωικής θεωρίας⁶⁹, η οποία μάλιστα ήταν σε ορισμένες περιπτώσεις έντονη και ριζοσπαστική⁷⁰. Αντίθετα, όπως συμπεραίνουμε και στο παρακάτω χωρίο από την πολεμική του πραγματεία *Περὶ στωικῶν ἐναντιωμάτων* στην οποία προσπαθεί να αναδείξει τις αντιφάσεις και τις ασυνέπειες της στωικής φιλοσοφίας, επικεντρώνεται στις περιπτώσεις στωικών οι οποίοι παρέμειναν πολιτικά άπραγοι και δεν τήρησαν τις πολιτικές τους αρχές⁷¹:

⁶⁶ Π.χ. 778 e.

⁶⁷ SVF 1, 271· SVF 3, 690 (= Στοβ., *Άνθολ.* 2, 7, 11m)· SVF 3, 697 (= Δ.Λ. 7, 121)· Sen., *De otio* 3,2 και *De tranq. an.* 1,10· Cic., *De off.* 1,90. Σχετικά με την υποστήριξη της πολιτικής συμμετοχής από τον στωικισμό βλ. Flinterman (1995) 172· Erskine (1990) 64 κ.ε.· Reesor (1951) 14, 19-20, 31· Aalders (1975) 75.

⁶⁸ Πρβ. Long (1987) 321· Aalders (1975) 85· Reesor (1951) 11· SVF 1, 216.

⁶⁹ Πρβ. σχετικά Reesor (1951) 15 κ.ε.· Aalders (1975) 77 κ.ε.

⁷⁰ Αρκετοί στωικοί π.χ. (με πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα τον *Thræsea Paetus* και τον *Helvidius Priscus*) ήρθαν σε σύγκρουση με την αυτοκρατορική εξουσία. Βλ. σχετικά Toynbee (1944) 43-58· McMullen (1975) 46 κ.ε.· Vogel-Weidemann (1979)· Malitz (1985).

⁷¹ Βλ. σχετικά Aalders (1975) 75, 77-8.

“Ἐπεὶ τοίνυν πολλὰ μὲν ὡς ἐν ὀλίγοις αὐτῷ Ζήνωνι πολλὰ δὲ Κλεάνθῃ πλεῖστα δὲ Χρυσίππῳ γεγραμμένα τυγχάνει περὶ πολιτείας καὶ τοῦ ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν καὶ ῥητορεύειν, ἐν δὲ τοῖς βίοις οὐδενὸς ἐστὶν εὐρεῖν οὐ στρατηγίαν οὐ νομοθεσίαν οὐ πάροδον εἰς βουλήν οὐ συνηγορίαν ἐπὶ δικαστῶν οὐ στρατείαν ὑπὲρ πατρίδος οὐ πρεσβείαν οὐκ ἐπίδοσιν....οὐκ ἄδηλον ὅτι τοῖς ὑφ’ ἐτέρων γραφομένοις καὶ λεγομένοις μᾶλλον ἢ τοῖς ὑφ’ αὐτῶν ὁμολογουμένως ἔζησαν, ἦν Ἐπίκουρος ἐπαινεῖ καὶ Ἰερώνυμος, ἐν ταύτῃ τὸ παράπαν καταβιώσαντες”

Περὶ στωικῶν ἐναντιωμάτων, 1033 b-c.

Ο συσχετισμός και η ταύτιση από τον Πλούταρχο της απολιτικής συμπεριφοράς του Ζήωνα, του Κλεάνθη και του Χρυσίππου με την ήσυχίαν του Επίκουρου και του Ιερώνυμου είναι μια ένδειξη ότι στους ἀπράγμονες φιλοσόφους του Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι που επιδιώκουν την ήσυχίαν και την γαλήνην, συγκαταλέγει πιθανότατα μαζί με τους επικούρειους και τους στωικούς σοφούς, με βάση, βέβαια, πάντα την παραπάνω, αρκετά παραμορφωτική λογική. Όπως, πάντως, θα δούμε στο επόμενο υποκεφάλαιο, ο Πλούταρχος δεν αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο τους στωικούς σε ολόκληρη την έκταση του Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι. Αντίθετα σε άλλα σημεία, όπου εξυπηρετεί την επιχειρηματολογία του, τους αναγνωρίζει πολιτικά ενδιαφέροντα. Και σε αυτή την περίπτωση, όμως, είναι επικριτική η στάση του απέναντί τους.

2.4. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για ανιδιοτελή συνεργασία με την εξουσία ως απάντηση σε υλιστικές στωικές αντιλήψεις για τη συνεργασία φιλοσοφίας και εξουσίας.

Όπως φάνηκε και στο υποκεφάλαιο 1.2., η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* για ανιδιοτελή και αφιλοκερδή συνεργασία με τον ἡγεμόνα μπορεί να ερμηνευθεί πολύ ικανοποιητικά με βάση ορισμένα πραγματολογικά δεδομένα της εποχής. Ωστόσο, εξίσου ικανοποιητικά και διαφωτιστικά είναι τα συμπεράσματα που αποκομίζουμε, αν ερμηνεύσουμε αυτή την προτροπή του Πλουτάρχου και στο πλαίσιο του ευρύτερου διακειμενικού διαλόγου της αρχαίας φιλοσοφίας για τον τρόπο ζωής που αρμόζει στον φιλόσοφο.

Ένα από τα πολλά ζητήματα για τα οποία ο Πλούταρχος είχε έρθει σε αντιπαράθεση με τη στωική φιλοσοφία ήταν και ο τρόπος ζωής του φιλοσόφου. Στην πολεμική του πραγματεία κατά του στωικισμού *Περὶ στωικῶν ἐναντιωμάτων* κατηγορεί τον στωικό φιλόσοφο Χρύσιππο για τον ωφελμιστικό τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει στο χαμένο έργο του *Περὶ βίων* τη συνεργασία του σοφού με τους βασιλείς:

“ἀλλ’ αὐτὸς ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Βίων «βασιλείαν τε τὸν σοφὸν ἐκουσίως ἀναδέχεσθαι» λέγει «χρηματιζόμενον ἀπ’ αὐτῆς· κὰν αὐτὸς βασιλεύσειν μὴ δύνηται, συμβιώσεται βασιλεῖ καὶ στρατεύσεται μετὰ βασιλέως».....

“Ὅτι γὰρ ἐργασίας ἔνεκα καὶ χρηματισμοῦ ταῦτα ποιεῖ, καὶ προδεδήλωκε τρεῖς ὑποθέμενος ἀρμόζοντας μάλιστα τῷ σοφῷ χρηματισμούς, τὸν ἀπὸ βασιλείας καὶ τὸν ἀπὸ φίλων καὶ τρίτον ἐπὶ τούτοις τὸν ἀπὸ σοφιστείας”

Περὶ στωικῶν ἐναντιωμάτων, 1043 b-c, e.

Κατά τον Χρύσιππο ο σοφός πρέπει να συνεργάζεται με έναν βασιλιά για αποκλειστικά βιοποριστικούς και οικονομικούς λόγους, καθώς ο βασιλικός βίος είναι ένας από τους τρεις τρόπους με τους οποίους μπορεί να βγάλει χρήματα και να ζήσει, όπως φαίνεται και από τις πληροφορίες που παίρνουμε από τον Στοβαίο και τον Διογένη το Λαέρτιο⁷².

Έχοντας υπ' όψιν ότι το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* στην πραγματικότητα εντάσσεται στον ευρύτερο διάλογο της αρχαίας φιλοσοφίας για τον ιδανικό βίον του φιλοσόφου, μπορούμε να πούμε ότι η αφιλοκερδής στάση που προτείνει ο Πλούταρχος στους φιλοσόφους κατά τη συνεργασία τους με την εξουσία, είναι ουσιαστικά μια συνέχεια της αντιπαράθεσής του με τον Χρύσιππο στο *Περὶ στωικῶν ἐναντιωμάτων* όσον αφορά τον τρόπο ζωής του φιλοσόφου. Οι ομοιότητες είναι αρκετά σαφείς: όπως για τον Χρύσιππο η συνεργασία του σοφού με έναν ἡγεμόνα έχει καθαρά υλιστικό περιεχόμενο, κατά τον ίδιο τρόπο είναι υλιστικά και τα κίνητρα του φιλοκερδούς φιλοσόφου τον οποίο περιγράφει ο Πλούταρχος στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*. Το γεγονός, άλλωστε, ότι ο Πλούταρχος αντιπαράτίθεται στο στωικισμό και σε άλλα σημεία του *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* (βλ. παραπάνω 2.3.) ουσιαστικά μας υποδεικνύει να ερμηνεύσουμε και αυτή τη συγκεκριμένη προτροπή μέσα σε αυτό το ίδιο αντιστωικό πλαίσιο.

Μπορούμε, κατά συνέπεια, να πούμε ότι ο Πλούταρχος ωθείται στην προτροπή του προς τους φιλοσόφους για ανιδιοτελή και αφιλοκερδή συνεργασία με τον ἡγεμόνα, όχι μόνο από τον τρόπο με τον οποίο συνεργαζόταν η διανόηση της εποχής του με τη ρωμαϊκή εξουσία την εποχή της συγγραφής του *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, αλλά και από τη διάθεση να απαντήσει στις υλιστικές προεκτάσεις που αποκτά στη στωική φιλοσοφία η συνεργασία της φιλοσοφίας με την εξουσία.

⁷² Στοβ., *Ανθολ.* 2, 7, 11m· *Δ.Λ.* 7, 188 (= SVF 3, 685). Βλ. σχετικά Erskine (1990) 64-6· Reesor (1951) 23-24.

3. Ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου στο

Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι
με βάση την προσωπική του πολιτική δραστηριότητα.

3.1. Γενικά.

Κατά την ερμηνευτική προσέγγιση του *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* πρέπει διαρκώς να έχουμε υπ' όψιν ότι οι συμβουλές που απευθύνονται προς τους φιλοσόφους σε αυτό το σύγγραμμα προέρχονται από έναν φιλόσοφο ο οποίος στοχάζεται πάνω στην πολιτική όχι από μια θεωρητική και αφηρημένη οπτική γωνία, αλλά με οδηγό συγκεκριμένες προσωπικές εμπειρίες και συγκεκριμένες γνώσεις. Ο Πλούταρχος έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στην κλειστή κοινωνία της Χαιρώνειας, όπου λόγω της σχετικής διοικητικής αυτονομίας που είχε παραχωρηθεί στις ελληνικές πόλεις από τη ρωμαϊκή εξουσία⁷³, ο δημόσιος βίος είχε κυρίαρχη σημασία, ειδικά για ανθρώπους αριστοκρατικής καταγωγής, όπως ήταν και ο ίδιος. Η ήπια, εξάλλου, πολιτική εξάρτηση από τους Ρωμαίους δε μείωσε το παραδοσιακά έντονο ενδιαφέρον των Ελλήνων για τα κοινά. Ως εκ τούτου, είναι περίπου αυτονόητο ότι κατά την ερμηνεία των κινήτρων του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* πρέπει να συνεκτιμήσουμε και τα προσωπικά βιώματα και τις εμπειρίες του στο χώρο της πολιτικής και ειδικότερα στο ζήτημα της συνεργασίας της φιλοσοφίας με την εξουσία.

⁷³ Πρβ. Πλουτ., *Φλαμιν.* 12, 13.

3.2. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για συμμετοχή στα κοινά ως προβολή της προσωπικής του πολιτικής δραστηριοποίησης.

Έχοντας υπ' όψιν τις εμπειρικές αφορμές και τον πραγματιστικό χαρακτήρα της φιλοσοφικής σκέψης του Πλουτάρχου, δικαιούμαστε να υποθέσουμε ότι αποφασιστικό ρόλο στην απόφασή του να προτρέψει τους φιλοσόφους να συνεργαστούν με την εξουσία στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* έπαιξε πιθανότατα και η ποικίλη προσωπική του συμμετοχή στα κοινά, και πιο συγκεκριμένα οι σχέσεις του με την ανώτερη ή και ανώτατη ρωμαϊκή εξουσία.

Στο βίο του Δημοσθένη⁷⁴, σε μια από τις ελάχιστες περιπτώσεις όπου σχολιάζει την πολιτική του δραστηριότητα⁷⁵, ο Πλούταρχος αναφέρει ότι διάφορες «πολιτικές ανάγκες» (*πολιτικάι χρείαι*) τον κράτησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα στη Ρώμη και γενικά στην Ιταλία. Αν και η παραμονή του εκεί δεν ήταν διαρκής, η περίοδος αυτών των πολιτικών δραστηριοτήτων του πρέπει να κράτησε πολλά χρόνια (πιθανότατα από το 66 έως το 96)⁷⁶. Το κυριότερο είναι ότι συμμετέσχε σε διάφορες πρεσβείες, ακόμα και μπροστά στον ίδιο τον αυτοκράτορα⁷⁷, και ότι ήρθε σε στενή επαφή με αυλικούς αξιωματούχους, όπως π.χ. ο *Maestrius Florus*⁷⁸, ο οποίος ήταν στενός συνεργάτης του Βεσπασιανού⁷⁹. Πέραν τούτου, δημιούργησε έναν αρκετά ευρύ κύκλο Ρωμαίων φίλων πολιτικά ισχυρών⁸⁰. Ακόμα, όμως, και όταν λόγω των υποχρεώσεών του στο μαντείο των Δελφών και της ηλικίας του δεν μπορούσε πλέον να ταξιδεύει στη Ρώμη, διατηρούσε επαφές με τη ρωμαϊκή εξουσία και μάλιστα σε αυτοκρατορικό επίπεδο. Η πληροφορία που παίρνουμε από τη *Σούδα*⁸¹ σχετικά με την απονομή του υπατικού

⁷⁴ Πλουτ., *Δημοσθ.* 2,2.

⁷⁵ Stadter (2002) 24, σημ. 58.

⁷⁶ Jones (1971) 20 κ.ε.

⁷⁷ Stadter (2002) 10-11.

⁷⁸ Πρβ. Πλουτ., *Όθων* 14, 1· *Συμποσ.* 626 e, 680 c.

⁷⁹ Suet., *Vespas.* 22.

⁸⁰ Για τους Ρωμαίους φίλους του Πλουτάρχου βλ. Jones (1971) 48-64· Puech (1992)· Ziegler (1951) 665-96.

⁸¹ s.v. 1793.

αξιώματος στον Πλούταρχο από τον Τραϊανό είναι ενδεικτική (παρά τη χρονική της απόσταση) αυτής της σταθερής σχέσης του με τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική εξουσία⁸².

Όλα αυτά τα δεδομένα συνιστούν στην πραγματικότητα μια στενή συνεργασία της φιλοσοφίας με την εξουσία την οποία βιώνει άμεσα ο ίδιος ο Πλούταρχος⁸³. Μπορούμε, ως εκ τούτου, να πούμε ότι η προτροπή του στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* προς τους φιλοσόφους για συνεργασία με τον ἡγεμόνα πηγάζει και προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από την προσωπική του εμπειρία πάνω σε αυτό το ζήτημα. Μοιάζει με μια προσπάθεια του Πλουτάρχου να προβάλει την προσωπική και έμπρακτη στάση του ως φιλοσόφου πάνω στο φιλοσοφικό ζήτημα της συμμετοχής του φιλοσόφου στα κοινά, και με μια διαβεβαίωση ότι σε αντίθεση με τους στωικούς που πράττουν άλλα από αυτά που διακηρύσσουν (βλ. παραπάνω 2.3.), ο ίδιος είναι συνεπής με τις αρχές του. Προς αυτή την κατά κάποιο τρόπο αυτοβιογραφική ερμηνεία μας οδηγεί και το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο που χρησιμοποιεί ο Πλούταρχος στο χωρίο 776 a. Η emphatic προσωπική αντωνυμία *ἡμεῖς* σε αυτό το ρητορικό ερώτημα, παρότι κατά βάση έχει τυπικό χαρακτήρα, δείχνει ότι ο Πλούταρχος συγκαταλέγει και τον εαυτό του στους φιλοσόφους οι οποίοι δεν πρέπει να αποφεύγουν τους ἡγεμόνας, και έτσι μας προσκαλεί έμμεσα να λάβουμε υπ' όψιν στο εξής και την προσωπική του εμπειρία ως φιλοσόφου απέναντι στην εξουσία.

Μπορούμε, συνεπώς, να συμπεράνουμε ότι η προτροπή προς τους φιλοσόφους για συνεργασία με την εξουσία στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* έχει ως κίνητρό της την προσωπική πολιτική δραστηριοποίηση του Πλουτάρχου ως φιλοσόφου. Η στάση που ο ίδιος κράτησε απέναντι στο ζήτημα της συμμετοχής στα

⁸² Για τη σχέση του Πλουτάρχου με τον Τραϊανό βλ. Stadter (2002) 11-13· Jones (1971) 29 κ.ε.

⁸³ Αυτή η πολιτική δραστηριοποίηση του Πλουτάρχου βρίσκεται σε ευθεία γραμμή με τις πολιτικές δραστηριότητες που παραδοσιακά ανέπτυσαν τα μέλη της Ακαδημίας. Βλ. σχετικά Schuhl (1946-7)· Chroust (1967).

κοινά είναι ένας παράγοντας που δε μπορούσε παρά να τον επηρεάσει στις συμβουλές του προς τους φιλοσόφους.

3.3. Η προτροπή του Πλουτάρχου προς τους φιλοσόφους για ανιδιοτελή συνεργασία με την εξουσία ως προβολή της προσωπικής του ακεραιότητας.

Η απονομή των υπατικών *ornamenta* από τον Τραϊανό την οποία μας παραδίδει η Σούδα, είναι οπωσδήποτε μια τιμητική διάκριση εκ μέρους της ρωμαϊκής εξουσίας στο πρόσωπο του Πλουτάρχου, αλλά είναι και η μοναδική στη ζωή του. Οι σχέσεις που ανέπτυξε ο συγγραφέας από τη Χαιρώνεια με τη ρωμαϊκή εξουσία ποτέ δεν απέκτησαν τις ωφελμιστικές προεκτάσεις που, όπως είδαμε και στο υποκεφάλαιο 1.2., χαρακτήριζαν τη σχέση των σοφιστών και των φιλοσόφων της «Δεύτερης σοφιστικής» με τους Ρωμαίους αυτοκράτορες. Ο Πλούταρχος, παρότι παρέμεινε πολλά χρόνια στη Ρώμη, δεν ανέπτυξε την οπορτουνιστική συμπεριφορά σύγχρονών του «σοφιστών»⁸⁴, αλλά προτίμησε να χρησιμοποιήσει, όπως μας πληροφορεί και στο βίο του Δημοσθένη, τις πολιτικές του δραστηριότητες στην καρδιά της αυτοκρατορίας προς όφελος της μικρής πόλης από την οποία καταγόταν, της Χαιρώνειας, και όχι για την προσωπική του δόξα ή τον πλουτισμό του. Γενικότερα, προσπάθησε να παραμείνει στο περιθώριο των εξελίξεων και να μην μετατρέψει τις αρκετές και σημαντικές πολιτικές του γνωριμίες σε μια συναλλακτική σχέση με την άρχουσα τάξη της εποχής.

Αυτή η ηθικά ακέραιη στάση που τήρησε ο Πλούταρχος στις επαφές του με τη ρωμαϊκή εξουσία παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την ανιδιοτελή και αφιλοκερδή συνεργασία με την εξουσία την οποία προτείνει στους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*. Η εικόνα του πολιτικοῦ φιλοσόφου την οποία προβάλλει, θα μπορούσε να είναι και το προσωπικό του πορτρέτο ως φιλοσόφου-πολιτικού: και αυτός, όπως έπραξε και ο Πλούταρχος, παρότι δεν αποφεύ-

⁸⁴ Πρβ. Anderson (1993) 9-10· Jones (1971) 38. Για μια αντίθετη άποψη βλ. Sirinelli (2000) 129-133.

γει τη φιλία με τον *ήγεμόνα*, την ίδια στιγμή δεν επιδιώκει τον πλούτο, τη δόξα ή την εύνοια που μπορεί να του προσπορίσει αυτή η φιλία.

Πιθανότατα, λοιπόν, και σε αυτό το σημείο ένα ισχυρό κίνητρο του Πλούταρχου είναι η προσωπική του εμπειρία από τη σχέση που ανέπτυξε ως φιλόσοφος με την εξουσία. Όπως είναι φυσικό, η ακεραιότητα που ο ίδιος επέδειξε, ήταν ένα ζωντανό και έμπρακτο υπόδειγμα το οποίο επηρέαζε σαφώς τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόταν τις σχέσεις ενός φιλοσόφου με έναν *ήγεμόνα* και το οποίο ως εκ τούτου διαμόρφωσε τις απόψεις που εκφράζει και τις συμβουλές που δίνει προς τους φιλοσόφους στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*⁸⁵. Είναι αλήθεια, πάντως, ότι οι κατηγορίες που απευθύνει κατά των φιλοχρήματων φιλοσόφων γίνονται εκ του ασφαλούς. Ο ίδιος ήταν αρκετά ευκατάστατος και κατά τις διάφορες σχέσεις του με τη ρωμαϊκή εξουσία ο πλουτισμός εκ των πραγμάτων δεν ήταν μια προτεραιότητα γι' αυτόν. Αυτό, βέβαια, δεν αναιρεί ούτε ακυρώνει τη γενικότερα μετριοπαθή πολιτική του συμπεριφορά, την οποία, για να είμαστε ακριβοδίκαιοι, πρέπει να την κρίνουμε *per se*.

⁸⁵ Με αυτή την αποστασιοποίηση που παίρνει ο Πλούταρχος από τα φαινόμενα καιροσκοπισμού και διαφθοράς των φιλοσόφων που συνεργάζονται με την εξουσία, είναι πιθανόν να επιχειρεί και μια έμμεση υπεράσπιση της Ακαδημίας (όντας μέλος της και ο ίδιος) απέναντι στις κατηγορίες που φαίνεται ότι αντιμετώπιζε διαχρονικά από τις άλλες φιλοσοφικές σχολές για φιλοδοξία (βλ. π.χ. Λουκ., *Ερμότ.* 16· *Δ.Λ.* 4, 41-42. Πρβ. και Cunvigny, 7).

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.

Στο βασικό ερώτημα που θέτει εκ των πραγμάτων το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι*, για ποιους λόγους δηλαδή επιλέγει ο Πλούταρχος κατά την πραγμάτευση του παραδοσιακού «μοτίβου» της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας να απευθύνει συμβουλές όχι μόνο προς τους άρχοντες αλλά και προς τους φιλοσόφους, η απάντηση είναι πολυσύνθετη και πολυεπίπεδη. Όπως φάνηκε και από την εναλλακτική ερμηνεία που επιχειρήθηκε στην ενότητα III, τα κίνητρα του Πλουτάρχου στο συγκεκριμένο πολιτικό σύγγραμμα υπερβαίνουν κατά πολύ τη θεωρία της συνεργασίας μεταξύ φιλοσοφίας και εξουσίας που παραθέτει ο Πλάτων στην *Πολιτεία*, και ανάγονται και σε διάφορους άλλους παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν την παραγωγή κάθε λογοτεχνικού κειμένου: στην ιστορική (κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική) περιρρέουσα ατμόσφαιρα, στον διάλογο με άλλα κείμενα και στις προσωπικές εμπειρίες και στα βιώματα του ίδιου του συγγραφέα. Με άλλα λόγια, ο Πλούταρχος δεν επιθυμεί με το *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* απλώς να προπαγανδίσει την πλατωνική θεωρία της συνεργασίας φιλοσοφίας και εξουσίας, αλλά με αφορμή και αρχική βάση αυτήν να ανοίξει διάλογο με όλες τις άλλες θεωρητικές ή πρακτικές προσεγγίσεις της.

Αν έπρεπε, πάντως, να κάνουμε μια συνθετική αποτίμηση αυτών των πολλαπλών κινήτρων του Πλουτάρχου σε αυτό το πολιτικό σύγγραμμα, θα λέγαμε ότι αυτό που τον ωθεί στις συμβουλές προς τους φιλοσόφους είναι η επιθυμία του να δείξει στους συγχρόνους του και στις υπόλοιπες φιλοσοφικές σχολές ότι το πλατωνικό ιδανικό της συνεργασίας φιλοσοφίας και εξουσίας επιβάλλεται να κατέβει από τη θεωρητική σφαίρα στην οποία κινείται, και να εφαρμοστεί και στην πραγματικότητα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, καθώς είναι η μοναδική δυνατότητα για την ηθική πρόοδο και τον εξανθρωπισμό της κοινωνίας. Την ίδια στιγμή, βέβαια, φροντίζει να θέσει και τους κατάλληλους περιορισμούς. Ο καιροσκοπικός και αλλοτριωμένος φιλοσοφικά, όπως τουλάχιστον ο

ίδιος πιστεύει, τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται η συνεργασία διανόησης και εξουσίας στα τέλη του 1^{ου} και στις αρχές του 2^{ου} αιώνα μ.Χ., είναι ο βασικός λόγος που τον αναγκάζει να αναζητήσει στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* μια χρυσή τομή ανάμεσα στην αποχή του φιλοσόφου από τα κοινά και στον σοφιστικό και φιλοσοφικό οπορτουνισμό⁸⁶. Έτσι, προσπαθεί αφ' ενός να αποδείξει ότι η συνεργασία του φιλοσόφου με έναν ἡγεμόνα δεν είναι απαραίτητα απόδειξη φιλοδοξίας ή καιροσκοπισμού, όπως πίστευαν οι επικούρειοι, αλλά αντίθετα μια σαφής απόδειξη φιλανθρωπίας και κοινωνικής αλληλεγγύης, αφ' ετέρου να καταδικάσει τις ακρότητες στις οποίες μπορεί πολύ εύκολα να παρασυρθεί ένας φιλόσοφος από το δέλεαρ της εξουσίας και της δύναμης που απορρέουν από αυτήν. Κοντολογίς, ο Πλούταρχος θέλει να συνδυάσει τις ακραίες τάσεις που υπήρχαν και στην θεωρία αλλά και στην πράξη όσον αφορά τη συνεργασία φιλοσοφίας και εξουσίας.

Το σημαντικότερο, ωστόσο, συμπέρασμα είναι πιθανότατα μεθοδολογικής τάξεως. Από τη διερεύνηση των κινήτρων του Πλουτάρχου στο *Μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι* έγινε τελικά σαφές ότι όταν η ερμηνευτική αποτίμηση ενός κειμένου είναι μονοσήμαντη, τα αποτελέσματα είναι ελλιπή και αποσπασματικά και ως εκ τούτου λανθασμένα. Η ορθότητα μιας ερμηνείας έγκειται κατά κύριο λόγο στην πληρότητα, τη σφαιρικότητα και την πολυμέρειά της. Η συνεκτίμηση όλων των παραγόντων που αναγκαστικά επικαθορίζουν ένα λογοτεχνικό κείμενο, είναι εκ των πραγμάτων η μόνη η οποία μπορεί να μας οδηγήσει σε ορθά και ασφαλή συμπεράσματα. Αρκεί βέβαια να μην παραμένει απλώς μια συνεκτίμηση, αλλά να καταλήγει σε μια σύνθεση.

⁸⁶ Πρβ. Flinterman (2004) 363· Roskam (2002) 175.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aalders, G.J.D. (1975). *Political Thought in Hellenistic Times*, Amsterdam.

_____ (1982). *Plutarch's Political Thought*, Amsterdam.

Aalders G.J.D. & de Blois L. (1992). “Plutarch und die politische Philosophie der Griechen” *ANRW* II.36.5., 3384-3404.

Anderson, G. (1993). *The Second Sophistic: A Cultural Phenomenon in the Roman Empire*, London.

Blank, D. (1985). “Socraticus versus Sophists on Payment for Teaching” *CA* 16, 1-49.

Bowersock, G.W. (1969). *Greek Sophists in the Roman Empire*, Oxford.

_____ (2002). “Philosophy in the Second Sophistic” στο: *Philosophy and Power in the Graeco-Roman World: Essays in Honour of Miriam Griffin*, Clark G. & Rajak T. (eds.), Oxford – New York, 157-170.

Bowie, E.L. (1982). “The Importance of Sophists”, *YCS* 27, 29-59.

Chroust, A. – H. (1967). “Plato’s Academy: The First Organized School of Political Science in Antiquity”, *The Review of Politics* 29, 25-40.

Damon, C. (1997). *The Mask of Parasite. A Pathology of Roman Patronage*, Ann Arbor.

De Witt, N.W. (1973). *Epicurus and His Philosophy*, Connecticut.

Dillon, J. (2002). “The Social Role of the Philosopher in the 2nd Century C.E.: Some Remarks”, στο: *Sage and Emperor: Plutarch, Greek Intellectuals and Roman Power in the time of Trajan*, Stadter P.A. & Van der Stockt L. (eds.), Leuven, 29-40.

Eco, U. (1993). *Τα όρια της ερμηνείας*. Μετάφραση: Μ. Κονδύλη, Αθήνα.

Edelstein, L. (2002). *Ο στωικός σοφός ή το νόημα του στωικισμού*. Μετάφραση: Γ. Καραμανώλης, Θεσσαλονίκη.

Erskine, A. (1990). *The Hellenistic Stoa*, London.

Flinterman, J. – J. (1995). *Power, Paideia and Pythagoreanism: Greek Identity, Conceptions of the Relationship between Philosophers and Monarchs, and Political Ideas in Philostratus' 'Life of Apollonius'*, Amsterdam.

_____ (2004). “Sophists and Emperors: a Reconnaissance of Sophistic Attitudes”, στο: *Paideia: The World of the Second Sophistic*, Borg B.E. (ed.), Berlin.

Gray, V.J. (1986). “Xenophon’s ‘Hiero’ and the Meeting of the Wise Man and the Tyrant in the Greek Literature”, *CQ* 36, 115-123.

Guthrie, W.K.C. (1989). *Οι Σοφιστές*. Μετάφραση: Δαμ. Τσεκουράκης, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα.

Hershbell, J.P. (1992 I). “Plutarch and Stoicism”, *ANRW* II. 36.5., 3336-3352.

Hershbell, J.P. (1992 II). “Plutarch and Epicureanism”, *ANRW* II. 36.5., 3353-3383.

Jones, C.P. (1971). *Plutarch and Rome*, Oxford.

Karadimas, D. (1996). *Sextus Empiricus against Aelius Aristides: The Conflict between Philosophy and Rhetoric in the Second Century A.D.*, Lund.

Long, A.A. (1987). *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία: Στωικοί, Επικούρειοι, Σκεπτικοί*. Μετάφραση: Στ. Δημόπουλος & Μυρτώ Δραγώνα – Μονάχου, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα.

Malitz, J. (1985). “Helvidius Priscus und Vespasian: Zur Geschichte der ‘Stoischen’ Senatsopposition”, *Hermes* 113, 231-246.

McMullen, R. (1975). *Enemies of the Roman Order. Treason, Unrest and Alienation in the Empire*. Cambridge & London.

Millar, F. (1977). *The Emperor in the Roman World*, London.

Puech, B. (1992). “Prosopographie des amis de Plutarque”, *ANRW II*. 33.6., 4831-4893.

Rawson, E. (1989). “Roman Rulers and the Philosophic Adviser”, στο: *Philosophia Togata. Essays on Philosophy and Roman Society*, Griffin M. & Barnes J. (eds.), Oxford. 233-257.

Reesor, M.E. (1951). *The Political theory of the Old and Middle Stoa*, New York.

Roskam, G. (2002). “A παιδεία for the Ruler: Plutarch’s Dream of Collaboration between Philosopher and Ruler”, στο: *Sage and Emperor: Plutarch, Greek Intellectuals and Roman Power in the time of Trajan*, Stadter P.A. & Van der Stockt L. (eds.), Leuven, 175-189.

Salem, J. (1994). *Tel Un Dieu Parmi Les Hommes: L’ Ethique d’ Épicure*, Paris.

Schuhl, P. – M. (1946-1947). “Platon et l’ activité politique de l’ Academie”, *REG LIX-LX*, 46-53.

Sirinelli, J. (2000). *Plutarque*, Fayard.

Stadter, P.A. (2002). “Setting Plutarch in his Context”, στο: *Sage and Emperor: Plutarch, Greek Intellectuals and Roman Power in the time of Trajan*, Stadter P.A. & Van der Stockt L. (eds.), Leuven, 1-26.

Toynbee, J.M.C. (1944). “Dictators and Philosophers in the 1st Century A.D.” *G&R* 13, 43-58.

Vatai, F.L. (1984). *Intellectuals and Politics in the Greek World from Early Times to the Hellenistic Age*, London.

Vogel – Weidemann, U. (1979). “The Opposition under the Early Caesars: Some Remarks on its Nature and Aims”, *AC* 22, 91-107.

Wimsatt W.K. & Beardsley M.C. (1989). “ Η πλάνη των προθέσεων”.
Εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια: Τ. Καγιαλής & Μ. Πιερός, *Παλίμψηστον* 8,
53-76.

Zecchini, G. (2002). “Plutarch as Political Theorist and Trajan: Some Reflections”, στο: *Sage and Emperor: Plutarch, Greek Intellectuals and Roman Power in the time of Trajan*, Stadter P.A. & Van der Stockt L. (eds.), Leuven, 191-200.

Ziegler, K. (1951). “Plutarchos”, *RE* XXI. 1.